

Växter

I HÄLSINGLAND OCH GÄSTRIKLAND

Nr 1 2011 Årg. 29

Växter i Hälsingland och Gästrikland (VÄX) ges ut av Gävleborgs Botaniska Sällskap (GÄBS), lokalförening av Svenska Botaniska Föreningen (SBF). VÄX kommer ut med ett varnummer, ett sommarnummer och två höstnummer.

Du blir medlem i GÄBS och erhåller VÄX genom att betala in årsavgiften på GÄBS plusgirokonto 57 58 11 - 5. Årsavgiften är 150 kr. I denna avgift ingår medlemskap i SBF. För familjemedlemskap är årsavgiften 25 kr (inkluderar ej VÄX).

SBF:s årsavgift är 295 kr, inkluderande prenumeration på SBT. Plusgiro 48 79 11-0.

Adressändringar och medlemsregistrering; Birgitta Wannberg Skindravägen 15, 822 91 Alfta. 0271/100 51. birgitta@particleoptics.se

Önskemål och bidrag i alla former för kommande VÄX mottages tacksamt av redaktionen:

Anders Delin, Kulgatan 40, 811 71 Järbo, 0290/700 87, anders.delin@natsurskyddsforeningen.se
Birgitta Hellström, Ringv. 35, 818 41 Forsbacka, 026/359 60, birgitta.m.hellstrom@telia.com

GÄBS styrelse 2010

Ordförande	Barbro Risberg	Hagmarksgatan 44	813 33 Hofors	0290/76 58 20
Vice ordf.	Anders Delin	adress enligt ovan		
Sekreterare	Björn Wannberg	Skindravägen 15	822 91 Alfta	0271/100 51
Kassör	Birgitta Wannberg	Skindravägen 15	822 91 Alfta	0271/100 51
Ledamot	Birgitta Hellström	adress enligt ovan		
	Gunni Hedkvist	Främlingshemsv. 18	810 22 Årsunda	026/29 02 11
	Ann-Christin Jäderholm	Grönviken	820 76 Jättendal	0652/161 81
	Maj Johansson	Bäckan 682	820 46 Ramsjö	0651/930 21
Suppleant	Magnus Bergström	Södertorp 9236	762 91 Rimbo	070/209 42 00
Suppleant	Ove Lennström	Brunnsgatan 59D	802 52 Gävle	026/62 34 75

Valberedning: Magnus Andersson 0650/54 89 88, Peter Ståhl och Veronica Jägbrant.

GÄBS bildades i Gävle den 7 februari 1982. Sällskapets syften är:

1. Att sammanföra människor, som är intresserade av botanik i allmänhet eller någon av botanikens många specialgrenar, och verka för spridandet av kunskaper inom dessa områden.
2. Att utforska floran i Gävleborgs län.
3. Att verka för skydd och vård av hotade växter och växtsamhällen i länet.

I Hälsingland bedrivs projektet "Hälsinglands flora" med Anders Delin som ledare och Ann-Christin Jäderholm som rapportmottagare för hotade arter. I Gästrikland pågår projektet "Gästriklands flora" med Peter Ståhl som ledare, Birgitta Hellström som handhavare av florurator och Ove Lennström som rapportmottagare för hotade arter.

GÄBS har 251 medlemmar och 20 familjemedlemmar. (24 jan. 2011).

GÄBS hemsidesadress är: <http://www.sbf.c.se/GABS/>
Webmaster är Magnus Bergström (magnus.bergstrom@norrtalje.se)

Omslagsbild: Blårapunkel. Foto: Anders Delin

Odling av vilda växter för botaniska studier – del 2

Anders Delin

Här följer fortsättningen på denna artikel, vars första del publicerades i nummer 3/2010 av VÄX.

Blårapunkel *Phyteuma nigrum*

Frö från Gräfte i Stöde i Medelpad såddes sensommaren 2002 i trädgårdsjord och grodde bra. Plantorna sattes 2004 ut på en fläck i ången där jag hade vänt grästorven. Där blommade de rikligt och vackert efter ett år. De har sedan fortsatt att blomma där, och ökar långsamt. Ingen spridning genom fröplantor hade ännu 2009 observerats, men 2010 dök det upp en steril planta några meter därifrån.

Skogsklocka *Campanula cervicaria*

Frön av skogsklocka från Hälsingland sådde jag på några fläckar med naken jord, bl.a. i rabatt, på vår tomt i maj 1997. Sedan 1998 har jag haft blommande skogsklocka på tomten, framför allt där de först såddes, men även självsådda på andra platser. Efter att en planta har blommat dör den. Fröplantan lever första året som rosett och bildar en blomställning under andra året, eller senare om plantan har haft dåliga betingelser i början. År 2010 hade den ökat och fanns i många delar av trädgården, men fortfarande mest i den rabatt där den från början etablerade sig kraftigast. Den kommer mest där vegetationen har störts och jord har blottats, men kan sedan stå även i hög gräsvegetation och blomma.

Stor blåklocka *Campanula persicifolia*

Inplanterad från en trädgård i Årsunda 1997. Är mycket konkurrenskraftig i rabatten, där man får hålla efter den. Sprider sig något genom korta utlöpare, men framför allt genom frö. Blommar rikligt. Den kommer lätt upp från frö i torrare delar av ången och är även där mycket konkurrenskraftig. Saknades på tomten 1996, liksom övriga arter i denna artikel, men är 2010 vanlig på torrare delar.

Kattfot *Antennaria dioica*

Plantor från en kärrväg genom igenväxande betesmark nära vårt hus planterades den 17 juni 1998 på en jordvall med stenskonung i halvöppet läge. Den blommade i övergången maj - juni 1999 och de närmast följande åren. Sommaren 2002 var extremt torr. Då dog en del av plantorna, de som stod i tunn jord över ett stort block. År 2010 finns den kvar, men steril och i litet antal.

Färgkulla *Anthemis tinctoria*

Frön från Nybo i Valbo såddes 1996 på torr mark i kanten av en grusgång. Varje år därefter har den blommat där och nya plantor har kommit upp i grusgången, i en sandlåda därintill och i en gräsmatta, som hålls gles genom att den hackas. Den har däremot inte visat sig mer än ett par meter från insäningsstället.

Bergklint *Centaurea montana*

Plantor från stockholmstrakten planterades 1999 på en fuktig och tämligen mullrik plats nära bäcken och gråalarna, i kanten av ängen. De har vuxit och blommat varje år, men inte spridit sig. Arten är på sina håll i stockholmstrakten och även i Hälsingland mycket konkurrenskraftig och spridningsbenägen, men inte på vår tomt.

Torta *Cicerbita alpina*

Vid bäcken planterade jag den 30 sept. 1998 torta från Ulvtorp i Ockelbo. Den sköt sterila skott åren 1999 - 2001. Sommaren 2002 hade den ett par blommande skott och ökat både i bladmassa och i blomning efter att ett par stora träd togs bort.

Ulltistel *Onopordum acanthium*

År 2002 fick jag frö från en trädgård i Uppsala, sådde dem på öppen jord och fick 2003 bladrosetter som blommade 2004 på 2,5 m höga stammar. Fröna från dessa gav upphov till åtskilliga bladrosetter 2005 och genom att i fortsättningen lämna ett lagom antal av stora bladrosetter har jag sedan haft arten blommande i trädgården varje år. Den sprider sig inte från de ca 2 kvadratmeter där den introducerades.

Stånds *Senecio jacobaea*

En planta från stockholmstrakten planterades på en fuktig del av ängen den 18 april 1999. Den blommade sensommaren 1999 och därefter varje år. Den hävdar sig mycket bra emot annan vegetation, till vilket bidrar att den skonars när övriga växter på ängen slås. År 2010 blommade fortfarande den ursprungliga

plantan, och en icke blommande dotterplanta sågs ett par meter därifrån.

Mattram *Tanacetum parthenium*

Plantor togs från trädgårdsutkast i Storkvik 1996, planterades i rabatt och blommade rikligt sommaren 1997. År 1998 blommade den också och då fanns många fröplantor i närheten. Sedan har den funnits rikligare varje år, ständigt på nya fläckar av öppen jord i vår trädgård, även i köksträdgården, där den dock blir bortrensad. Den minskar när större perenna prydnadsväxter tar överhand. Den beter sig ungefär som den sibiriska vallmon, är nästan lika torktålig och lika pryddlig.

Strålöga *Telekia speciosa*

I södra kanten av vår tomt rinner den lilla, periodvis torra, bäcken och söder om den står en gråaldominerad skog. I brynet till den skogen, och inne i den, planterade jag våren 1999 strålöga som jag hade dragit upp från frö från Tallbo i Kungsfors. Plantorna blommade den 6 aug. 2000 och därefter allt mer varje sommar. De är perenna. De bildar rikligt med frö och sprider sig till andra ställen i gråalskogen och till skogen på andra sidan av Kulgatan. Detta är en av de få införda växter, som kan växa och blomma i slutna skog. Strålögat är en mycket vacker prydnadsväxt, mest när den blommar, men även som vinterståndare. Dess blad har också en mycket tilltalande aromatisk doft.

Kransrams *Polygonatum verticillatum*

På mulljord nära bäcken har jag kransrams sedan många år, men har tyvärr inte antecknat dess ursprung. Under

Torta. Foto: Anders Delin

2000-talets första decennium har den långsamt ökat genom jordstamstillväxt och blommor och sätter frukt varje år. Ännu har inga fröplantor observerats.

Dvärgvårlök *Gagea minima*

Dvärgvårlök har dykt upp på ett par ställen i perennrabatter. Den har troligen passivt kommit in med andra plantor. Lokalt ökar den långsamt. *Gagea lutea* har inte syns till.

Rysk blåstjärna *Scilla siberica*

I juni 1998 sådde jag frön av *Scilla* från en tomt i Överbyn i Järbo på en stor del av vår äng. Fortfarande våren 2001 syntes inget av dem. På våren 2002 syntes dock många blad, men inte förrän 2003 blommade enstaka plantor. Arten har sedan ökat långsamt. Detta är en av de få arter som det har lyckats mig att få in genom sådd direkt i grässvålen (andra är svartkämpar, stor blåklocka och vitfryle). Den är mycket dominerande i vissa trädgårdar och parker i stockholmstrakten, men bara de som är gamla. Tydligt är den även där ganska långsam.

Backlök *Allium oleraceum*

Den 14 aug. 1997 sådde jag groddknoppar av backlök från gravkullarna i Järvsta på sydsidan av ett block i vår torrbacke. Plantor kom upp 1998 – 2000, men sedan såg jag inte till några förrän 2009, då två plantor visade sig. 2010 sågs inga. Bladen är ju mycket lätta att förbise, men inte blomställningarna med groddknoppar, varför detta kanske ska tolkas som att de bara ibland utvecklar groddknoppar.

Grönlandsyxne *Platanthera hyperborea*

Två plantor från Island inplanterades i ängen 27 juli 1999. De sattes i den kraftigt kalkade del där även ängsgentiana och rosettjungfrulin växte. Bägge orkidéplantorna blommade 25 juni 2000. De växte aldrig på höjden, utan stänglarna vissnade när de kommit upp till 4-5 cm höjd. Den 26 aug. 2000 såg bägge plantorna ganska svaga ut. Den 21 maj 2001 kom det blad upp ur bägge dessa plantor. Jag rensade bort konkurrerande örter och gräs. År 2002 syntes ingenting av dessa plantor, inte heller under åren närmast därefter. Den 25 juni 2009 blommade emellertid två grönlandsyxnen på denna plats. Det verkar sannolikt att det är de ursprungliga två plantorna som har visat sig igen. Den ena av plantorna hade 2009 ett sterilt sidoskott intill huvudskottet. År 2010 blommade de två ursprungliga plantorna igen, och då även en ny planta på ca en halv meters avstånd från dem. Det är svårt att förklara det på annat sätt än att det är en planta från frö från en av de ursprungliga två. Även detta år var plantorna mindre än de brukar vara på Island.

Grönlandsyxne. Foto: Anders Delin

Vitfryle *Luzula luzuloides*

Frön från en järnvägsbank i Ockelbo såddes in omkring år 2000 i slutet gräs- och örtvegetation på torr mark i övergången mellan den öppna tomten och skogen. Dessa ytor slår jag inte. Efter ett par år fanns det blommande vitfryle här och var, och den ökar. Arten skulle möjligen kunna bli allt för expansiv.

Slokstarr *Carex pseudocyperus*

I april 2005 grävde jag en damm med några kvadratmeter stor yta och planterade i den bl.a. svärdsililja *Iris pseudacorus*, bäckveronika *Veronica beccabunga* och sjöranunkel från Verkmyrån nära Utvalnäs i Hille. Svärdsililjan och sjöranunkeln tog sig, men inte bäckveronikan. Däremot kom slokstarr som redan 2006 blommade. Arten kom sannolikt med de andra plantorna från Verkmyrån, och fröna har troligen grott redan 2005, fast inga plantor då uppmärksammades. Slokstarren har sedan ökat kraftigt, både vegetativt och genom fröspridning, och blommat rikligt. Plantorna kommer mest i vattenlinjen, men även någon decimeter därifrån. Dammen har aldrig kalkats eller gödslats, men näringstillgången är hygglig genom nedfall av löv, invandring av insekter, grodor och paddor m.m.

Darrgräs *Briza media*

Frön från Djupmyrs i Österfärnebo togs 2003 och såddes i plantskola. Plantorna sattes sedan ut på en kraftigt kalkad och tämligen fuktig del av vår äng (samma ställe som ängsgentiana, rosettjungfrulin, grönländsyxne m.m.). Arten bildade en rugge och blommor där varje år sedan 2006, men fortfarande 2010 synges in gen spridning.

Skogssvingel. Foto: Anders Delin

Skogssvingel *Festuca altissima*

Sommaren 2006 tog jag en planta vid Örvallsbäcken i Delsbo och planterade den i gråaldominerad fuktig skog på mull nära bäcken. Den blommade med tre strån både 2007 och 2008. Sommaren 2009 fanns flera fertila strån och 2010 ett tjugotal. Vid rensning hittade jag 2009 flera fröplantor inom en halv-meter från moderplantan.

Flentimotej *Phleum phleoides*

I augusti 1997 sådde jag frön av flentimotej, tagna på gravkullarna vid Järvsta, Gävle, på den torraste delen av vår tomt, vår "torrbacke", där det 1996 fanns vårveronika *Veronica verna* och vårförgätmigej *Myosotis stricta*. Jag kalkade marken något. I maj 1998 syntes plantor som antogs vara av denna art. I juni 1999

kom blomställningar som visade att det var rätt. Redan detta år kom mängder av fertila strån. Under de följande åren blomnade två tuvor rikligt. I juni 2004 fanns tre tuvor på platsen för sådden och två på några meters avstånd. Dess status var ungefär detsamma 2005. Växtplatsen sköts med handrensning av större konkurrerande arter på såddplatsen och slåtter av omgivande gräsvegetation. År 2010 såg man att den ökade långsamt på såddplatsen och några meter därifrån.

Fjällgröe *Poa alpina*

Plantor från en välgkant i Östersund sattes 1996 på en kraftigt kalkad del av vår äng, där även rosettjungfrulin och ängsgentiana infördes. De blomnade bra där under de följande åren fram till år 2000. Därefter minskade blomningen. Det var svårt att bedöma förekomsten av sterila plantor i den täta grässvålen. Arten tycks vara konkurrenssvag gentemot andra arter. 2009 och 2010 syntes den inte.

Parkgröe *Poa chaixii*

Den 18 april 1999 satte jag i skuggig fuktig gräsmark i kanten av ängen ett par plantor av parkgröe, tagna i stockholmstrakten. Parkgröet blomnade redan i början av juni 1999 och ökade både genom bildning av nya skott intill de gamla och genom fröförökning, mest inom någon meter från moderplantan, men även i köksträdgårdslandet, där de karaktäristiska platta skottbaserna avslöjade arten. Sommaren 2005 var det uppenbart att gräset var för expansivt varför jag grävde bort perifera småplantor och täckte huvudbeståndet med ett tjockt lager slaget gräs. Fortfarande 2010 kom det dock upp

nya småplantor i trakten där gräset först planterades, och dessa rensades bort. Parkgröet är minst lika expansivt i stockholmstrakten, där jag har sett arten dominera helt i fältskiktet i granskog. Jag vill inte rekommendera det till odling.

Sammanfattning och slutsatser

Vilka för- och nackdelar kan finnas med att plantera eller så in vilda växter på sin tomt?

Jag tror att de i litteraturen beskrivna odlingarna av vilda växter (några nämnda i Delin 2001 och 2006) bara är en bråkdel av dem som har förekommit. Jag känner till duktiga botanister som gör likadant, men de skriver inte om denna enkla men ibland lärorika verksamhet. Mängder av människor, som inte kallar sig botanister, har förmodligen flyttat in vilda arter i sina trädgårdar. Det är nu modernt att på sin tomt anlägga en äng, och det finns firmor som säljer färdiga ängsmattor på rulle och pluggplantor av andra arter att komplettera dessa med.

Liksom bondens förflyttningar av vilda växter i det gamla jordbrukslandskapet har dessa sentida förflyttningar stora effekter på den lokala vegetationens artsammansättning. Svartkämpar, rödkämpar och stor blålocka är exempel på arter som tillkommit och under en fjortonårsperiod utseendemässigt förvandlat vår tomt. På en modern förstadsvillatomt kan det gå på ett år att radikalt förändra florán, om man vill köpa färdig äng.

Den första lärdomen jag har fått av mina experiment är att den kulturmarksflora vi ser under våra inventeringsresor visserligen till största delen är mycket

gammal, men även kan innehålla ganska sent införda arter, och avspegla personliga preferenser hos ägaren/odlaren.

Det tar ibland lång tid innan en art blir etablerad. Ett typiskt exempel är svartkämpar, som inte förrän tretton år efter insådden har blivit en vanlig art inom det område där den såddes in och då börjar visa spridningstendens utanför detta område. Ett annat exempel är rosettjungfrulin, som förde en tynande tillvaro under de första tio åren, men sedan visade sig med både flera och större plantor inom det kalkade området, och nu verkar etablerad.

Det viktigaste syftet med att införa främmande arter till vår egen trädgård har varit att få dem på närmare håll, för att lära känna deras egenheter och årstidsväxlingar och fotografera dem vid den tid då de är vackrast eller intressantast. Detta har givit rikare utdelning än väntat, med mycket liten ansträngning.

En grundinställning inom naturvården är att bevara, vilket också betyder att inte förändra. Med en sådan inställning skulle mina inplanteringar vara förkastliga. Jag har också den åsikten att det är fel att plantera in vilda växter i naturlig vegetation, t.ex. i djupa skogen eller på myr, som är bland de få vegetationstyper som ännu bevarar en av människan ganska opåverkad vegetation. Att plantera in arter på en gammal slåttermark och trädgård på en tomt i Järbo tycker jag dock inte är ett brott mot naturvårdens principer, eftersom mina inplanteringar bara är fortsättningen på seklers verksamhet. För framtida forskning inom vegetationshistoria är det dock viktigt att anteckna inplanteringarna och följa

deras utveckling, vilket jag har försökt att göra.

En del inplanteringar som kritiserats i nutida naturvårdsdebatt gäller invasiva arter. Vid inplanteringsstillfället visste man förmodligen för lite om deras konkurrenskraft. Jag har försökt undvika sådana arter och skulle t.ex. inte våga ta in kirskaål *Aegopodium podagraria*, parksallat *Cicerbita macrophylla* eller jätteloka *Heracleum mantegazzianum*. Den enda inplantering jag ångrar är parkgröe. Jag avlägsnar fortfarande småplantor av denna art där de kommer upp på inplanteringsplatsen, konkurrerande med höga andra gräs som tuvtåtel *Deschampsia cespitosa* och hundäxing *Dactylis glomerata*, och eftersom inga plantor kommer i blom har jag hopp om att kunna utrota arten från vår tomt.

Citerad litteratur

- Delin, Anders 2001: Florainventering och trädgårdsodling – konflikt eller samverkan? *VÄX* 1/2001, sid. 30-32.
- Delin, Anders 2006: Trädgårdsodling som botaniskt experiment. *VÄX* 1/2006, sid. 3-17.
- Delin, Anders 2008: Mer om odling av mosippa *Pulsatilla vernalis*. *VÄX* 2/2008, sid. 15-16.

Slåtter på ängslika områden

Göran Vesslén

Att slåtter på äldre ängsmarker är en förutsättning för att behålla ängens biologiska mångfald nämns i varje bok om växter och dagfjärilar. Men sen länge har ängar som brukats och hävdats på detta sett minskat drastiskt. Länsstyrelsen Gävleborg gjorde under åren 1987-1990 en inventering över länets kvarvarande ängs- och hagmarker (slåtter- och naturbetesmarker). Resultatet var att det enbart fanns blygsamma 490 hektar kvar av ogödslad och oplöjd ängs- och hagmark i länet. Läget nu drygt 20 år senare lär inte vara bättre. Ängsmarker som hävdades traditionellt med lie var i hela länet år 1996 cirka 60 hektar.

Ängens växter är beroende av att markerna inte växer igen. Flera av de växter som förr var vanliga på ängsmarker hittar man idag på andra ställen, t.ex. längs med skogsvägar och i kraftledningsgator intill eller i närheten av äldre slåttermarker. Där fortsätter de att leva i små och isolerade populationer. Den ursprungliga ängs- och hagmarken kan sen länge vara övergiven och igenväxt eller rent av ha blivit igenplanterad med granar *Picea abies*. Flera av länets förekomster av t.ex. fältgentiana *Gentianella campestris* finns idag i små bestånd i kraftledningsgator. Fältgentiana är en av ängens växter som gått tillbaka kraftigt. Den räknas idag till hotkategorin starkt hotad (EN) i den nationella rödlistan.

Förklaringen till att ängens växter nu hittas efter skogsvägar eller i kraftledningsgator är att de där har funnit en fristad med något som liknar slåtter och bete. Människors tramp eller sparsam trafik håller undan högre växlighet och gör att de slåttergynnade arterna kan leva kvar på små områden. En stig i en kraftledningsgata eller en skogsväg som man upphör att använda växer dock fort igen. Om man äger en lie och en kratta kan man göra små miniatyrängar eller i varje fall områden som efterliknar ängen vid vägrenen och gynna flera av ängens exklusiva arter. Det finns områden som är för stora för att man som modern människa ska kunna klara av att slå det med lie, men inget område är för litet. Och resultatet låter sällan vänta på sig i form av växter och fjärilar.

Hur man skapade ett ängslikt område i en underhållsväg i en kraftledningsgata

I kraftledningsgatan strax norr om naturreservatet Gustavmurarna, som ligger söder om sjön Trösken vid gränsen till Uppsala län, fanns den sällsynta och inom hela EU fridlysta dagfjärilen väddnätfjäril *Euphydryas aurinia* fram till år 2000. Fjärilen försvann sedan från området, både på Gävleborgs och Uppsala läns sida av gränsen. Då man sett att fjärilen minskat drastiskt i hela landet upptogs arten i Naturvårdsverkets satsning

för hotade arter, *Åtgärdsprogram för hotade arter*. I åtgärdsprogrammet som skrevs för arten tog man upp att fjärilen bör återutplanteras till lokaler den försvunnit ifrån efter Sveriges inträde i EU.

Första steget i utplanteringen var att återskapa miljön i kraftledningsgatan för fjärilen och dess värdväxt som är ängsvädd *Succisa pratensis*. Ängsvädd brukar man ofta hitta i den underhållsväg som används av dem som inspekterar och underhållsröjer i ledningsgatorna, ofta i närheten av våtare partier. Här uppkommer med jämna mellanrum en gynnsam markstörning för växten, då fordon och människors tramp håller tillbaka högre växande flora. Då och då uppkommer grövre markstörningar, och jordblottor uppstår som ängsväddens frön är snabba att gro i. Då jag utförde ett mindre odlingsexperiment av ängsvädd i ett jordgubbsland visade det sig att ängsväddens frön har utmärkt grobarhet på ytor med ren jord. Dock utvecklade inte växten några blommor det första året utan enbart bladrosetter.

Vid det första besöket i kraftledningsgatan våren 2008 såg vi att den gamla underhållsvägen för ett antal år sedan hade använts för att frakta ut timmer från en avverkning i området. Man hade lagt mindre träd, grenar och granris över underhållsvägen för att minska markslitage men markskadorna på vägen var ändå stora (bild 1). Dessutom täckte nu grenar och barr stora områden av vägen, där inget växte. Första åtgärden blev att frakta bort alla mindre stammar och grenar från vägen, samt att gräva bort barrtäcket som var flera centimeter tjockt på vissa ställen. Därefter krattades vägen

med stålkratta för att få bort alla mindre grenar och växtrester och luckra upp jorden. Vi blev även tvungna att hugga ner en del uppväxande sly så nära markytan det gick, för att senare kunna använda lie. Sträckan, som är cirka 700-800 meter lång, fick därefter vara ifred ett år.

Våren 2009 krattades sträckan igen. Fjölårsgräs och annat växtmaterial fraktades upp i skogen. Under september år 2009 slogs sträckan med lie. Man såg då att uppslaget av ängsvädd var rikligt, men även andra växter hade börjat komma fram. Men det fanns fortfarande mindre områden som bestod av ren jord där inget ännu växte. Den avslagna växtligheten krattades ihop och lades på sidan av kraftledningsgatan. Då ängsvädd släpper sina frön sent slogs inte ängsväddens höga blomställningar med lien utan dessa sparades så att de fick mogna och fröa av sig.

Våren 2010 krattades åter hela sträckan och under juni inventerades sträckan av Vattenfall som äger kraftledningen. Den inventeringen visade att flera av ängens växter nu verkade ha spritt sig på sträckan. Några av växterna har säkert funnits som fröbank i jorden och andra har säkert spritt sig dit med vindens hjälp. Andra har som beskrivits i början av texten levt i små restbestånd på vissa mindre gynnsamma fläckar och nu fått sin chans att sprida sig. Hela sträckan slogs åter med lie under september 2010 (bild 2). Ännu har inte någon utplantering av väddnätfjäril utförts på sträckan, men flera andra fjärilar ses utnyttja den ”nya” ängsliknande miljön, bl.a. den vackra vinbärsfuksen *Nymphalis xant-*

homelas med sina drakliknande vingar. Att växligheten hämtade sig så fort var förvånande, och att sträckan så snabbt blev ängslik i sin miljö var också en ny erfarenhet. På bara tre år återskapades en miljö som är mycket lik en äng.

Åtgärder som dessa kräver kraftledningens tillstånd. Ska man utföra dessa åtgärder efter en kraftledning så ska man alltid kontakta ägaren, samt markägaren som ofta inte är densamma. Ett annat område som vi utför slåtter på, och som inte är en äng, är den tre kilometer långa fjärilsvägen söder om byn Grinduga. Här låter vi en lantbrukare från trakten slå vägrenen med sin traktor i september, varefter vi krattar upp den slagna vegetationen. Lantbrukaren slår en sida av vägen varje år, så att en sida alltid är oslagen. Detta är för att gynna fjärilarna.

Det finns massor av områden runt oss som är värda att slå med lie, som till exempel vägkanter på mindre skogsbilvägar till sommarstugor. Här ska man inte glömma mittremsan som kan bjuda på

en överraskande flora. Det kan också vara värt att slå kanter till stigar och vägar som går fram till äldre och igenvuxna ängsmarker. Eller varför inte spara en bit av gräsmattan och låt denna bli till en äng som slås med lien, det gynnar både växter och insekter.

Citerad litteratur

Lundin, Jonas & Ståhl, Peter 1998: *Bondens flora – naturvårdsflora för jordbrukslandskapet*. Länsstyrelsen Gävleborgs län 1998:8.

Lundin, Jonas 1993: *Ängar och hagar i Gävleborg*. Länsstyrelsen Gävleborgs län 1993:2.

Eliasson, C. U. 2008: *Åtgärdsprogram för vädnnätfjäril 2008-2012*. Naturvårdsverket, Rapport 5920. Stockholm.

Sjöberg, Göran 2002: *Ärenprinsnätfjäril, (Euphydryas aurinia) i Gästrikland*. Rapport till Länsstyrelsen Gävleborgs län.

Kraftledningsgatan våren 2008 (bild 1).

Kraftledningsgatan hösten 2010 (bild 2), efter röjning och slåtter. Foton: Göran Vesslén

Svampveckan i Gysinge

30 aug. – 4 sept. 2010

Erik Sundström

Sveriges Mykologiska Förening brukar varje år ordna en svampvecka där man möts och med hjälp av lokala naturkännare inventerar svampförekomster i något landskap, och 2010 blev det Gästrikland, där SMF tillsammans med GÄBS, Studieförbundet och PRO folkhögskola möttes i Gysinge Herrgård 30/8 till 4/9. Gysinge hade valts med tanke på närheten till de intressanta biotoperna i Torsåkers kalkområde, i Dalälvens strandskogar och kusten kring Gävle. Intill mitten av augusti hade det varit så torrt väder och så få svampar att vi övervägde att skjuta upp svampveckan kanske en månad, men sedan kom det så mycket regn att svamparna visade sig överallt.

Varje dag ordnades tre utflykter, och på eftermiddagarna kunde vi tillsammans artbestämma våra fynd tillsammans med två speciellt kunniga SMF experter, Karl Soop för spindlingar *Cortinarius* och Birgitta Wasstorp för övriga svampgrupper. Dessutom hade vi föredrag på kvällarna, då Barbro Risberg hälsade deltagarna välkomna och berättade om GÄBS, Peter Ståhl gav en översikt om Gästriklands flora och vegetation, Lars-Thure Nordin om artrika kalkbarrskogar på älvens södra sida, i Uppland, Michael Krikorev om Art-databanken och rödlistan, Ulf Ahl från Sveaskog om skogsbruk och Ovensjö Ekopark, och slutligen en presentation av Färnebofjärdens Nationalpark av Jennie Dahlethsson.

Antalet deltagare var tjugo, och därtill fyra exkursionsledare, två artexperter,

tre praktiserande studenter från Riksmuseet, flera lokala GÄBS-medlemmar och två från Uppsala svampklubb. Alla deltagare fick en karta, en lista över tidigare fynd från trakten och rekommendation om intressanta biotoper för den som ville göra egna exkursioner, men deltagarantalet passade lagom för gruppexkursionerna så att enskilda utflykter blev det mest på lördagen. Söndag 5/9 var svampens dag i hela Sverige, och då hade vi en gemensam utflykt till Sevedskvarn i Nationalparken med en rik ekblandskog.

Gradvis byggdes av Ove Lennström upp en utställning av artbestämda svampfynd, som slutligen också visades för deltagarna i den svampfärgningskonferens som Svampkonsulenterna och Svampfärgarsällskapet ordnade i Gysinge veckan efter.

Inom sydvästra Gästrikland besöktes med guidning av Erik Sundström 31/8 Ovensjö med Kungsgårdens herrgårdspark där blandskogen innehåller även lärk och hassel. Dalsängsvägen där längs en stig fanns flera taggsvamparter, och Gingsjön med en fuktig barrskog liksom Dalsängsvägen med en mängd *Cortinarius*-arter. Den 1/9 besöktes Torsåker med Tjärnäs hasselskog med starkt kalkpåverkad blandskog och sedan barrskogen just norr om Vingesbacke kalkbrott. Den 2/9 besöktes Österfärnebo med reservatet Bredmossen och den 3/9 Torsåker med en öppen barrskog vid Kratte och en tät kalkpåverkad gammelskog vid Igeltjärnsvall. Slutligen

den 4/9 flera besök i närområdet kring Gysinge, bl.a. Storön och Tegelbruket.

Inom östra Gästrikland besöktes med guidning av Göran Vesslén och Åke Malmqvist 31/8 Jon-Jonsberget i Hamrånge (Se VÄX nr 1/2010, sid. 8-12), den 1/9 friluftsområdet i Hemlingby där även lokalpressen var med och den 2/9 Testeboåns strandskog vid Rovan söder om Oslättfors.

Inom Dalälvsområdet besöktes med guidning av Ove Lennström 31/8 Bolstan vid Västland i norra Uppland, den 1/9 Bredforsens reservat i Hedesunda och Tierp, den 2/9 Kakängssundet vid Hyttön, den 3/9 Brämsand och Billudden i Älvkarleby och den 4/9 Mattön strax utanför Gysinge. De flesta av dessa biotoper är något kalkpåverkade.

Bildande av samrådsgrupp för naturvård i Gävleborgs län

Barbro Risberg

Länsstyrelsen i vårt län har beslutat att inrätta en samrådsgrupp för naturvård. Detta sker på uppdrag av regeringen enligt proposition 2008/09:214 om "Hållbart skydd för naturområden". Syftet med gruppen ska vara att öka samverkan mellan olika aktörer och att förbättra det regionala naturvårdsarbetet. Samrådsgruppen är ett brett nätverk av organisationer med representanter för Länsstyrelsen, Skogsstyrelsen, kommunerna, markägare, jord- och skogsbruket, naturvårds- och friluftsorganisationer.

Regeringspropositionen lyfter fram behovet av samverkan mellan olika aktörer inom naturvården som en förutsättning för framgångsrikt arbete. I första hand ska gruppens arbete handla om bevarande av natur, t.ex. i form av naturreservat, biotopskyddsområden, naturvårdsavtal och regionala landskapsstrategier.

Bildandet av gruppen föregicks av ett möte i Bollnäs 22 september 2010, dit kommande intressenter i gruppen var inbjudna. GÄBS representerades av Barbro Risberg. Vid mötet hölls flera korta föredragningar om aktuella naturvårdsfrågor av tjänstemän från Länsstyrelsen, kommunerna och Skogsstyrelsen. Från Naturskyddsföreningen i Gävleborg deltog Sven Norman, som gjorde en utmärkt presentation av verksamheten med tyngdpunkt på strandskydd.

Efter föredragningarna genomfördes gruppdiskussioner, där de ca 40 deltagarna fick delge varandra förväntningar på gruppens arbete. Gruppen skulle kunna vara ett forum för dialog med syfte att förebygga och lösa konflikter kring bevarande av skyddsvärd natur. Den kommer att sammanträda ett par gånger per år.

Svedjenäva på före detta svedja?

Anders Delin

Svedjenävan *Geranium bohemicum* är både till sitt namn och uppträdande starkt knuten till bränd, svedjad, mark. Artnamnet *bohemicum* har dock inget med svedjor att göra, utan betyder 'från Böhmen', och har också använts som svenskt namn, först av Rudbeck 1685: *Bohemisk tranenääf*. Senare dominerar dock namn med anknytning till svedjebruk: *Stubbnäbba* hos Nyman 1867 och *Svedjenäfva* hos Krook & Almquist 1891 och i fortsättningen (Lyttkens 1908 – 1911).

Svedjeodling har förekommit mycket länge. Det framgår bl.a. av Hälsingelagen som nedtecknades omkring mitten av 1300-talet. Holmbäck & Wessén (1940) återger lagen och skriver på sid. 378 under rubriken "XIX Om vådaeld" följande: "Så skall man svara för eld. Bränner någon sved i skog eller på röjning, för den elden skall han svara i fem dygn, att den ej gör skada. Brinner gärdesgård upp kring åker eller äng, böte han åtta örar i envar av tre lotter och bygge gärdesgården upp igen. Brinner skog, böte han lika mycket. ...". Svedjeodlingen ökade när finnar invandrade under 1600-talet, och omfattade enligt många källor stora arealer.

Svedjebruk – svedjeodling - svedjning

Broman beskrev i början av 1700-talet svedjandet på följande vis (Glysisvallur, vol. III:A, sid. 87 - 88): "Swediandet; thet är, afhugga, nederfälla, bränna och uti askona utså råg, rofwor och hafra, och sedermera thär af åga god och öm-

nig betesmarck, samt på beqwäm ställen uppröja åkrar och slotland; etc. har så gängse och brukeligit warit ifrån hedenhös tider ... Men thet är säkert, at sådant arbete har warit här i orten ganska mycket i bruk, för än thet mächta svåra inskränktes sedan Bäragsbruken fingo styra om skogarna...."

"The aldrabäste platzerne och skogarne äro the, hwarest feet jordmohn är, swartmylla af gamal baar, löf etc., tiock gran-, ahl- och biörkskog är; Myrstackar; Enbuskar; etc. finnes; Äro lutande till söder och öster; Oachtat om hopetals stora stenar ther ligga skulle...."

"Tjden til nederhygget, är anten förr midsomaren, eller kring midsomars dagen eller om hösten; med den åtskilnaden, at thet fall eller fälle som man ärnar bränna nästa somaren, måste fällas förr midsomaren, när skogen måttelig grofwer är af gran, tall etc. Men löfskog fälles wid slutet af Julii månad, när löfwen äro fullmogen; stora grofwa granmorar fällas om hösten, som komma att brännas på andra året; ty på et år hinna the intet wäl torkas ..."

"...warandes beqwämligaste och rätta tiden at bränna fället in medio Junii e. slutet af samma månad, när man märker rägnskurar wilja nalkas."

Broman skrev ingenting om återkommande svedjning på samma yta, vilket dock torde ha varit vanligt – med intervall på 20 – 30 år (Grotenfelt 1899).

Arnborg beskrev (1949) sina erfarenheter av skog på f.d. svedjor på dels

Strömbacka bruks skogar i Bjuråker, dels skogar i Färila. I Strömbacka valde man "finkorniga sedimentmarker, 'jordberg', men även blockrika moränmarker av frisk till fuktig typ. Särskilt eftertraktade voro sådana ängsötrika marker, som i mycket stor omfattning finnas inom Strömbacka förvaltning. Färilaområdets moränmarker äro i stort sett svagare än förstnämnda traktens. Stora områden ha ekbräkenrika blåbärsrismarker med dominerande skogsmossor, fläckvis även vitmossor. Dryopteris-ristyper voro här de lämpligaste för svedjning."

Det är alltså på bördig skogsmark i varma och frostfria lägen man i första hand kan räkna med att de forntida svedjelanden låg, numer bevuxna med skog, som kan vara både gammal och grov.

Svedjenävan i äldre tider

Svedjenävan är funnen i de flesta socknar i Hälsingland, men inte i de nordvästligaste: Ytterhogdal, Ångersjö, Kårböle, Ramsjö, Los och Voxna. Fynden i kusttrakterna är få. Vi känner till 21 gamla fynd. Bara i 8 fall ges upplysning om växtmiljön. Det är: Svedjeland 1848 och 1898, skolgård 1914, svedjerågländ 1939, kolbotten 1949, d:o 1949, hyggesbränna 1951 och vägkant 1961.

Kolfragment i marken

Träkol är mycket motståndskraftigt mot nedbrytning. Det bevaras i marken genom årtusenden. För nakna ögat synliga svarta skikt i markprofiler anger att svedjning har ingått i brukningen (Mogren 1997). För att träkol ska ansamlas i marken fordras inte bara att det har brunnit. Det måste dessutom ha funnits tillräckligt med virke, och förbränningen måste ha varit ofullständig.

Trä är däremot förgängligt. Dess öde är antingen att skördas och fraktas bort eller att multna på plats. Visserligen har i princip all skog i Hälsingland brunnit någon gång, men intervallen mellan bränderna har varit variabla och på gränsmarker ibland långa. Av två anledningar kan ansamlingen av kol i skogsmarken blivit liten. Dels kan elden ha bränt upp det organiska materialet ganska effektivt. Dels kan större delen av virket i grandominerade skogar ha multnat. Bara en liten andel har blivit kvar som träkol. Mineraljorden i skogen är i allmänhet ganska ljus, kolfattig.

Man kan föreställa sig att större mängd kol ansamlas om man svedjar upprepade gånger med korta intervall på samma yta, så som skedde vid svedjeodling. Att förbränningen på en svedja var ofullständig framgår indirekt av Grotenfelts (1899) mycket utförliga beskrivning av proceduren. Dels var svedjandet planlagt, och utfördes även om vädret inte var det idealiska. Vissa regniga år lyckades man inte få elden att ta sig. Dels ville man bränna precis lagom, så att mossa och fältskikt förstördes men inte lagret av förna, mår och mull. För att genomföra arbetet på mark som svedjades upprepade gånger drog man dit brännbart virke, som lades ut på fläckar där det avverkade unga trädskiktet var för glest. Man använde också välterstockar, glödande stockar som vältrades fram bit för bit för att bränna av ytor som annars kulle ha förblivit obrända. Ur teoretisk synvinkel verkar det alltså sannolikt att kolhalten skulle vara större på svedjeland som har svedjats upprepade gånger. Det visar sig dock vara svårt att hitta bevis för detta i vetenskapliga arbeten.

Svart jord på före detta svedja

Den 19 okt. 2010 gick jag på ett hygge i Rengsjö, norr om Igeltjärn, som ligger norr om Hölesjön, för att vid RT 90 681083 154458 söka efter ryl *Chimaphila umbellata*, enligt en uppgift från Skogsstyrelsen. Terrängen lutade mot söder och marken var en sandig tämligen blockfattig morän. Där hade stått en tall-granskog, men den var nyligen avverkad och hygget var harvat år 2010, så chansen att hitta rylen var liten. Efter systematiskt långvarigt sökande på en ca 40 x 40 m stor yta gav jag upp, men hade då i stället funnit många små plantor av svedjenäva i botten av harvfårorna eller på deras kanter. Mineraljordens översta skikt var inom en del av området mörkgrå eller svart. I luppen såg man träkolsfragment. Det fanns ingen kolbotten där.

150 m därifrån, mellan 681074 154471 och 681085 154475 fanns ett annat markberett hygge, som i sin helhet, på en yta om ca 100 x 50 m, hade denna kraftiga kolinlagring i marken. Även där växte svedjenäva på många ställen. Tillsammans med svedjenävan växte (förteckningar från bägge lokalerna sammanlagda): örnbräken *Pteridium aquilinum*, en *Juniperus communis*, sälg *Salix caprea*, gråal *Alnus incana*, vårtbjörk *Betula pendula*, glasbjörk *B. pubescens*, skogsnarv *Moehringia trinervia*, blåsippa *Hepatica nobilis*, smultron *Fragaria vesca*, blodrot *Potentilla erecta*, hallon *Rubus idaeus*, stenbär *R. saxatilis*, rönn *Sorbus aucuparia*, gulvial *Lathyrus pratensis*, harsyra *Oxalis acetosella*, skogsnäva *Geranium sylvaticum*, brakved *Frangula alnus*, skogsviol *Viola riviniana*, mjölkört *Epilobium angustifolium*, björkpyrola *Orthilia secunda*, blåbär *Vaccinium myrtillus*, lingon *V. vitis-idaea*, sumpmåra

Galium uliginosum, teveronika *Veronica chamaedrys*, ärenpris *V. officinalis*, linnea *Linnaea borealis*, röllika *Achillea millefolium*, kärtistel *Cirsium palustre*, skogsnoipa *Gnaphalium sylvaticum*, gullris *Solidago virgaurea*, vårfryle *Luzula pilosa*, starr *Carex* sp., rödven *Agrostis capillaris*, piprör *Calamagrostis arundinacea* och kruståtel *Deschampsia flexuosa*. På grund av den sena årstiden, efter en några dagar lång period med minusgrader dygnet runt, har några arter med stor sannolikhet missats.

Av dessa arter på hyggena såg åtminstone följande ut att ha kommit helt eller delvis ur fröbanken efter markberedningen: skogsnarv, hallon, gulvial, svedjenäva, teveronika, röllika och skogsnoipa.

Svedjenävaplantorna på dessa markberedda ytor hade grott vid skilda tillfällen och på olika underlag. På ett ställe fanns det inom en kvadratmeter nio jättelika plantor som hade blommat rikligt, men de flesta plantorna var mindre, senare etablerade och hade inte blommat eller blommat sparsamt. De flesta plantorna växte på naken jord i harvfåran eller på dess kant. På ett ställe växte plantan däremot i vanlig skogsvegetation mellan harvfårorna, med lingon, linnea, vårfryle, kruståtel och väggmossa *Pleurozium schreberi*. Det kan väl bäst förklaras av att jord och frö har kastats upp av hyggesharven och hamnat ovanpå denna vegetation.

Några små plantor av svedjenäva togs hem och planterades i trädgården. De verkade ta sig bra och bladen förstördes inte av den kraftiga frost som ganska snart drabbade dem. Under hanteringen av dessa plantor var det mycket tydligt hur illa de luktar. Glandelhåren lämnar ifrån sig ett klabbigt slem, som luktar

avföring och sätter sig fast på händerna. Stinknävan *Geranium robertianum* har i jämförelse med detta en behaglig arom. Trots deras obehagliga lukt var blad av bitna från en av de svedjenävaplantor jag fann.

Svedjenävens uppträdande i Hälsingland i nutiden

Under vår inventering för Hälsinglands flora har svedjenävan hittats totalt 21 gånger. Ett fynd gjordes på en jordhög, övriga på störd mark i skog. Fyra av fynden gjordes på mark som hade brunnit samma år eller året innan. Övriga gjordes på omörd mark, vanligen på hyggen, i spår efter körning eller harvning, i ett fall efter vägbygge, och i ett fall i körspår efter gallring. På tre av lokalerna hade det brunnit för länge sedan, så att jorden var mörk av kolfragment. Av våra 20 fynd i skog är 17 gjorda i sydsluttning. I sju fall anges att marken är bördig. Ibland har kulturmarksarter angivits som följearter.

Om man sammanfattar och tolkar dessa fynd, i belysning av uppgifter från gammal litteratur, kommer man till den uppfattningen att svedjenävens frön finns i sydvända bördiga bergssluttningar där man har svedjat eller skulle ha kunnat svedja. Fröna behöver uppvärmas till över 40 grader Celsius, eller mekaniskt skadas, för att gro (Granström & Schimmel 1993). De av våra fynd som gjordes på mark som inte hade brunnit, tolkades som resultat av kraftig uppvärmning och/eller mekanisk bearbetning i samband med körning med traktor och/eller hyggesharv. Vanligen växer den på fläckar av blottad jord på kalhyggen, där solen kan ha värmt upp jorden starkt, men i ett fall behövdes inte kalavverkning för att den skulle gro.

Den kom där upp efter gallring.

Svedjenävan tycks ha en tryggad framtid i Hälsingland. De störningar som dess frön behöver för att gro kommer troligen att fortsätta. Om de inte störs kan de vila i 300 år och gro därefter (Johansson 2006). Svedjenävafrön kan vara allmänna, men plantor ser man bara ett fåtal gånger i sitt liv.

Spår av svedjebruk?

Det kunde ju vara intressant att veta om svedjenävens frön ligger huvudsakligen i mark som har berörts av svedjebruk, eller om de är spridda även i annan bördig skogsmark. Det kunde ha betydelse för vår tolkning av svedjenävens historia i landskapet och kunde bidra till att lättare finna arten.

Frågan om svedjenävan har kommit in spontant eller genom jordbrukares fröimport har diskuterats av många. Ingen har fört fram övertygande argument för det ena eller det andra. En av de grundligaste genomgångarna av frågeställningen gjordes av Almquist 1929. Johanssons (2006) beskrivning av brand- och svedjenävarna efter Tyrestabranden 1999 hör till de mest upplysande. Trots att nävarna fanns mest nedom bergen, koncentrerade till bördigare marker som i äldre tid troligen har odlats, anser han det sannolikt att nävarna är spontana i området.

De lokaler i Rengsjö som jag besökte den 19 okt. 2010 låg i sydsluttning och hade inslag av blåsippa och andra örter som indikerar bördigare mark. Den starka kolinlagringen ville jag tolka som rester av svedjebruk. Jag har varit i kontakt med flera personer som har tittat mycket på skogsjordar eller har kunskaper om brukningshistoria i Hälsingland. Det förefaller som om en så riklig inlagring av kolfragment skulle vara ovanlig.

Svedjenäva på skogsmossor. Foto: Anders Delin

Svedjenäva på jord med mycket kol. Foto: Anders Delin

På de flesta harvade hyggen ser jorden inte svart eller grå ut. De platser med stark kolinlagring man brukar hitta är främst kolbottnar. De täcker inte så stora ytor. Min hypotes, att orsaken till stark kolinlagring över stora ytor är svedjning, har varken fått stöd eller mothugg. Det har varit svårt att hitta uppgifter om hur stor andel av skogsarealen som har svedjats, hur vanligt det är med starkt kolbemängd jord, och var de f.d. svedjelanden ligger. Markägaren på den östra av de aktuella lokalerna i Rengsjö känner inte till något om tidigare svedjning på platsen. Inte heller har det varit vådeld i den skogen såvitt han vet.

Det borde vara av intresse både för arkeologer, skogshistoriker, odlingshistoriker och botanister om det vore så att kolhalten i marken kunde visa var svedjedling förr i tiden har förekommit.

Citerad litteratur

- Almquist, Erik 1929: *Upplands vegetation och flora*. Uppsala.
- Amborg, Tore 1949: Från svedjebruk till hyggesbränning. I: *Program för Norrlands skogsvårdsförbunds excursion till Hälsingland 20 – 21 juni 1949*. Stockholm.
- Broman, Olof Johansson 1912 – 1954: *Glysisvallur* och öfriga skrifter rörande Hälsingland. Manus skrivet 17.. – 1747, utgivet av Gestrike Helsing nation i Uppsala genom Karl A. Haegermark och Anders Grape, del I - III.
- Granström, Anders & Schimmel, Jonny 1993: Heat effects on seeds and rhizomes of a selection of boreal forest plants and potential reaction to fire. *Oecologia* 94:307-313.
- Grotenfelt, Gösta 1899: *Det primitiva jordbrukets metoder i Finland under den historiska tiden*. Akad. Avh. Helsingfors.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias 1940: *Svenska landskaplagar, tredje serien: Södermannalagen och Hälsingelagen*. Uppsala.
- Johansson, Ulf 2006: Den efemära floran. I: Petterson, Ulf (red.): *Branden i Tyresta 1999*. Naturvårdsverket Rapport 5604, sid. 63-80.
- Lyttkens, August 1908 – 1911: *Svenska växtnamn*. Del II. Stockholm.
- Mogren, Mats 1997: Dating Ängersjö. Trenching Lynchets in the quest for the Origin and Development of a Boreal Forest Village. *Lund Archaeological Review* 2, 1996.

En avvikande binka i Sjuberget i Alfta

Anders Delin

Sjuberget i Alfta, vid 15G3e0818, är sedan 1874 känt för sin vippärt *Lathyrus niger*, som där fortfarande finns på sin enda lokal i Hälsingland (Delin 2009). Bergets märkliga flora beror troligen dels på en mäktig diabasförekomst, som ger en mer basisk jordmån än vanligt, dels på branten mot SV, och kanske också på läget just intill den stora Galvsjön, som förmodligen påverkar lokalklimatet, framför allt före isläggningen.

Bergbranten består av flera olika delar med skilda former, fuktighet och vegetation. Vippärten finns i halvsluten skog i översta delen av den branta sluttningen, framför allt mellan 6815891 1521804 och 6815903 1521800. Längre ner, vid 68158 15218, finns hållar som lutar ca 30 grader och är nästan fria från träd. Även där märks diabasen, både i bergytan, och genom det vatten som kommer fram ur berget. Hållarna har på vissa ställen ett tunt jordtäck. Där växer sparvvicker *Vicia tetrasperma* på en av sina mycket få inlandslokaler och den enda som är i naturlig miljö. Den är känd där sedan 1937 och finns kvar med hundratals ex. Sparvvickern växer i tunt jordtäck, tämligen fuktigt på grund av ett sipperstråk.

I närheten, på tunnare jordtäck, hittade jag den 2 juli 2010 små mattor av en bållevermossa, som liknade liten skägglungmossa *Asterella gracilis*, och som enligt Tomas Hallingbäck också

stämmer bra med denna art, trots att inga sporkapslar – de karakteristiska ljusgröna kulorna – fanns att se. De brukar finnas just efter snösmältningen. Mats H.G. Gustafsson rapporterade i VÄX 3/2010 första fyndet av denna art i Hälsingland. Det gjordes också i ett basiskt berg, Tannaklitten i Hög.

I övre delen av samma hållmarksparti, vid 681580 152182, är hållarna mycket solexponerade och torra. De gränsar där till mer uppbrutet berg, med halvmeterhöga lodytor och block. Renlavar kläder det tunna jordtacket på de planare ytorna. Ljung *Calluna vulgaris* och gråfibbla *Pilosella officinarum* är bland de få arter som trivs. Där hittade jag den 31 juli 1974 en avvikande typ av binka, närmast lik gråbinka *Erigeron acris*, men med mycket sparsam behåring på blad, stjälk och holkfjäll, nästan utan brunt på holkfjällen, och med färre men längre tungformiga kantblommor och ett sirligare växtsätt. Denna binka fanns kvar där den 2 juli 2010 och blommade vackert, se bilderna till denna artikel.

Att denna binka är nära släkt med gråbinka är tydligt, men hur den hänger ihop taxonomiskt och geografiskt med de underarter som är beskrivna verkar inte lika självklart.

Mossberg & Stenberg (2003) leder snarast i riktning mot kalbinka, ssp. *droebachiensis*, men anger för denna underart att holken ska vara rödbrun.

Blomkorg i profil. Foto Anders Delin

Blomkorg. Foto Anders Delin

Edqvist & Karlsson (2007) ger också en antydning om att det skulle kunna vara denna underart: ”Kalbinka finns troligen bara i Norden, där den förekommer från sydöstra Norge tvärs över Sverige till södra Finland. Den avviker från vanlig gråbinka *E. acris* ssp. *acris* genom att vara nästan kal, och från brunbinka ssp. *politus* genom att ha fler, mera kortskaftade och mindre starkt rödanlupna korgar. Den växer främst på berghällar och klippväggar, sekundärt även på vägsrännor.”

En komplikation är att Tutin (1976) skriver att ssp. *droebachiensis* ska ha kantblommor med kortare tunga (ligule) än holkfjällen. Det stämmer inte alls med binkan från Sjuoberget.

Hämet-Ahti 1998, i svensk översättning, uppger från Finland att endast ssp. *acris* har stjälk, blad och holk tätt långhåriga, övriga fyra underarter glest långhåriga till kala. Två underarter ska ha stjälk och holkfjäll i huvudsak rödbruna och kantblommornas tunga nästan alltid blårod, nämligen ssp. *droebachiensis* och ssp. *politus*. Dessa bägge skiljs genom att den förra har få korgar och nästan kala holkfjäll, medan den andra har tätt glandelhåriga holkfjäll. Två underarter ska ha stjälk grön eller brunaktig, holkfjäll åtminstone i huvudsak gröna och kantblommornas tunga ljusblårod till vit. Det är ssp. *brachycephalus* och ssp. *decoloratus*. Dessa bägge skiljs genom att den förra har 30 – 50 blomkorgar och många mellanblommor, medan den andra har 3 – 15 blomkorgar och få eller inga mellanblommor. Denna beskrivning pekar väl snarast mot ssp. *droebachiensis*, men det stämmer dåligt att stjälk och holkfjäll på denna underart

skulle vara rödbruna. Binkorna i Sjuoberget växer starkt ljusexponerade men är ändå gröna.

Ett foto från Dalsland i Eriksson & Hult (2010) visar blomställningen på en kalbinka med kraftigt bruntonad stjälk, korgskaft och holkfjäll, men kantblommorna är få, smala och sitter glest som på plantorna i Sjuoberget.

En internettext från biologforeningen i Norge skriver: ”Drøbaksbakkestjerne ssp. *droebachiensis* er en sørøstlig varmekjær type som fins på nedre Østlandet, rundt Oslofjordsområdet. Den vokser typisk på berg, ofte i sprekker i svaberg. Den likner på ssp. *acer*, men er gjerne større og grovere, og tilnærmet snau (gjærne kanthåret på bladene). I Osloområdet er drøbaksbakkestjerna den spontane underarten, som en finner på strandberg og andre berglendte steder nær fjorden, både på grunnfjellet og kambrosiluren, mens vanlig bakkestjerne ser ut til å være stort sett antropokor, det er den vi gjerne finner på veikanter osv. Det kan godt hende at den var vanligere her den gangen det var mer beitemarker i vårt kulturlandskap.”

Jag har inte hittat några bilder på ssp. *droebachiensis* på Internet.

I Almquist (1929) nämns den som ursprunglig strandklippväxt i Upplands-skärgården, bl.a. från Munkön, som är känd för sin kalkberggrund.

I Lidberg & Lindström (2010) beskrivs den från Medelpad som ”sällsynt funnen i några rikare sydberg. Där är den sedd i nyvittrad jord i bergroten och på hyllor i solvarmt läge. Det verkar ändå vara en indigen växt”. Den är inte avbildad.

I Larsson (1868) finns en beskrivning från Värmland som ganska bra stämmer överens med binkan i Sjubergget, under namnet *Erigeron elongatus* Fr.: ”Stjelk n. glatt; bladen utdraget och smalt lancettlika, *glatta* och i kanten hårbreddade; blomkorgarne i n. enkel klase, små och på n. hårfina skaft med hårig och grön blomholk.Ört med grönaktig och fotshög stjelk eller deröfver, lik följ. [*Erigeron acris*], men bladen äro mer än dubbelt längre och uppåt omärkligt aftagande i storlek; rotbladen långa, tunglika och skaftade; stjelkbladen n. oskaftade med uppåt böjda hår i kanten, för öfrigt glatta; blomkorgarne mycket smärre än följ., hufvudaxeln större med upprätta och 1 – 3-blomstriga skaft, håriga, mycket smala och helt och hållet gröna holkfjäll och med smala, korta och ljusst purpuröda tunglika blommar i kanten; penseln slutligen gråhvit. *Droebachensis*. Fr. o Fl. dan.” Av textens uppställning i denna flora framgår att namnet i slutet ’*Droebachensis*’ ska uppfattas som en synonym. Det som inte stämmer så bra i ovanstående beskrivning är att holkarna ska vara håriga. Det är de i Sjubergget, men i jämförelse med huvudarten är håriheten ganska svag.

Underarten *droebachiensis* är inte nämnd i floror från Ångermanland, Dalarna eller Västmanland. Från Sörmland nämns några äldre fynd. Den är inte känd från Gästrikland.

Binkan i Sjubergget växer – såvitt vi vet i dag – långt från sina art- eller underart-fränder. Om dess historia på platsen vet vi mycket lite. Den växer i dag i vad vi uppfattar som vild vegetation. På den tiden då kreaturen betade på skogen

gick antagligen åtminstone getterna dit, och avståndet till närmaste gård är bara 2 km, men den kulturpåverkan som kan ha förekommit har sedan länge upphört. Vi vet att den har funnits på platsen i 36 år och dess möjligheter att hålla sig kvar tycks goda.

Citerad litteratur

- Delin, Anders 2009: Sjubergget i Alfva – enda lokal i Hälsingland för vippärt *Lathyrus niger*. VÄX 3/2009, sid. 6 - 7.
- Edqvist, Margareta & Karlsson, Thomas (red.) 2007: *Smålands flora*. SBF-förlaget, Uppsala.
- Eriksson, Kjell & Hult, Stefan 2010: Växtfynd i Dalsland. *Svensk Bot. Tidskr.* 104:131-208. http://www.biologforeningen.org/enbiolog/topic.asp?TOPIC_ID=7727
- Hämet-Ahti, Leena et. al 1998: *Retkeilykasvio*. Helsinki. Svensk översättning av Ragnar Rönnkvist.
- Larsson, L.M. 1868: *Flora öfver Werm-land och Dal*. Carlstad.
- Lidberg, Rolf & Lindström, Håkan 2010: *Medelpads flora*. SBF-förlaget, Uppsala.
- Mossberg, Bo & Stenberg, Lennart 2003: *Den nya Nordiska Floran*. Wahlström & Widstrand.
- Rydberg, Hans & Wanntorp, Hans-Erik 2001: *Sörmlands flora*. Stockholm.
- Tutin, Thomas Gaskell et al. 1976: *Flora Europaea*, vol. 4, Cambridge.

Bladrosetter av binka tillsammans med gråfibbla. Foto: Anders Delin

Binka Sjubergget-blomställning.
Foto: Anders Delin

Bladkant på binka i Sjubergget.
Foto: Anders Delin

Hälsinglands kärlväxtflora

Anders Delin, Arnold Larsson och Björn Wannberg

Arbetet med floran har under det senaste året varit koncentrerat på den allmänna delen, mest på kapitlen 'Skog' och 'Havsstrand', grundat på bearbetning av vårt eget material och av litteraturen. En artförteckning med modern nomenklatur och synonymer samt antal noteringar i lokaldata-basen har upprättats. De offentliga herbariernas samlingar av utvalda arter har gått igenom.

Allmänna delen

Kapitlen i den allmänna delen innehåller för närvarande följande antal ord: Inledning 1700, metod 6 000, rikssvenska och dialektala ord och namn med anknytning till terräng, natur, vegetation och flora 7 500, florans utforskningshistoria 1 900, berggrund, jordarter, jordmån och grundvatten 5 400, klimat 800, ekologi och fysiologi 6 600, skog 55 000, sjö- och älvstrand 3 000, kulturmark 19 000, havsstrand 21 800, myr 4 100.

Speciella delen

Denna innehåller 1 529 filer, var och en för en viss art. Vissa arter förekommer i flera filer, dels därför att äldre versioner i många fall har sparats för att man ska kunna se gjorda ändringar, dels därför att det finns två filtyper, lokalförteckningar och artbeskrivningar. Det finns 623 lokalförteckningar, varav 155 gäller för fibblor och 110 för maskrosor. Lokalförteckningarna kan avse hela Hälsingland eller vara begränsade till de delar av landskapet där lokalerna är få. Ytterligare minst ett hundratal lokalför-

teckningar kommer nog att behövas. Utbredningskartor har gjorts för 120 arter. Med lokaldata-basen som underlag och lämpliga dataprogram görs kartor för andra arter efter hand.

Artbeskrivningarna är bara just påbörjade, men för nästan varje art finns en fil med diverse noteringar som kommer att bli till hjälp vid utformandet. Ett mycket stort antal färgfotografier med artporträtt och miljöbilder finns, och byggs på efter hand.

Samarbetet

Varje avsnitt har redan sänts ut, eller kommer att sändas ut, till hela arbetsgruppen för rättelser, kompletteringar och kommentarer. Sändlistan till arbetsgruppen omfattar 46 personer. Av dessa brukar 5 – 10 personer bidra med sporadiska eller mer regelbundna rättelser och kommentarer. Särskilt Magnus Andersson och Mats H.G. Gustafsson brukar bidra med stora mängder viktig information och kommentarer. Thomas Karlsson löser de knepigaste problemen.

Den som vill hjälpa till med skrivarbetet är hjärtligt välkommen. Som syns av sammanställningen ovan är flera avsnitt ännu ganska obearbetade, t.ex. om utforskningshistoria, klimat, sjö- och älvstrand och myr. Även inläggningen av det historiska materialet i lokaldata-basen återstår att göra. Det har hittills lagts in bara i lokalförteckningarna, som ju omfattar ett urval av de viktigare arterna.

Fint fynd av ängshavre i Ljusdals kommun

Maj Johansson

I en naturvårdsplan för ängs- och hagmarker inom Ljusdals kommun, sammanställd av Jens Hansen 1993, finns ett objekt ”Jamtens” i byn Holänna 16G2E, där han funnit vårstarr *Carex caryophyllaea*. Den 18 juni 2010 gjorde jag ett besök i Holänna för att försöka återfinna vårstarran. Jag såg ingen vårstarr men stora mängder pillerstarr *C. pilulifera*, blåsuga *Ajuga pyramidalis* och kattfot *Antennaria dioica*. Efter kontakt med Jens, som bekräftade att jag hade letat på rätt ställe, gjordes ett nytt besök den 23 juni. Inte heller då kunde jag trots idogt krypande hitta någon vårstarr. Men denna dag var ägarna, Inger och Tage Elverstig, hemma och guidade mig runt på de välhävdate markerna. Som avslutning skulle vi titta på deras grillplats nere vid sjön. Runt grillplatsen, på ca 30 kvadratmeter, växte ett blågrönt gräs jag inte sett förut. Det var ängshavre *Helictotrichon pratensis*, tidigare inte funnen i Ljusdals kommun och andra fyndet i Hälsingland. Dagen var räddad.

Grillplatsen är på en gammal tomtplats kallad Stolpens. Jag har roat mig med att titta lite på Holännas historia. När Olof Tresk år 1641 kartlade Ljusdal var Holänna bodland till fem bönder, bl.a. två från Sörkämsta i Ljusdal. ”Jamtens” har fastighetsbeteckning Sörkämsta 7:22. Ägare till Sörkämsta nr 7 var bonden Olof Stolpe. Förmodligen är det hans namn som lever kvar på platsen. I

Ängshavre. Foto: Anders Delin

alla fall vet vi att marken har hävdats åtminstone sedan 1600-talet, vilket den intressanta ängsfloran med bl.a. månlåsbräken *Botrychium lunaria*, blåsuga, ormrot *Bistorta vivipara*, ängsskallra *Rhinanthus minor*, ängsvädd *Succisa pratensis* och pillerstarr vittnar om.

Jag ser med spänning fram mot våren och ett nytt försök att hitta vårstarran, som enligt erfarenheter från Voxna är lättast att se i slutet av maj, då den blommar, men troligen senare kan döljas av mer högvuxna arter.

Kärlväxtfynd i Gästrikland 2010

Birgitta Hellström

Socknar

Gä = Gävle

Sa = Sandviken eg. Högbo sn

Va = Valbo

Ha = Hamrånge

He = Hedesunda

Hi = Hille

Jä = Järbo

Oc = Ockelbo

Ov = Ovansjö

To = Torsåker

Rapportörer

AMD = Anne-Marie Dahlbäck

BHE = Birgitta Hellström

BRI = Barbro Risberg

ESU = Erik Sundström

GBA = Gunnar Bakken

GOD = Göran Odelvik

IGA = Inga-Greta Andersson

LKI = Leif Kihlström

MBE = Magnus Bergström

PST = Peter Ståhl

Blåklint – *Centaurea cyanus*

To, V om Torsåkers kyrka, några 10-tal ex, BRI.

Blåmunkar – *Jasione montana*

Gä, Gävle, trafikplats mellan Valbo kyrka och Gustavsbro. Sågs i stort antal utmed många vägkanter. IGA, BHE, PST m.fl.

Blåmålla – *Chenopodium glaucum*

Sa, Sandviken, Sandbacka N, 1 ex på en grushög, BHE, GOD.

Brunnäva – *Geranium phaeum*

To, Söderåsen, skogsvälgkant, 2 ex, BRI. Troligen utkommen från odling. Det finns bara ett tidigare fynd från landskapet.

Brunstarr – *Carex acutiformis*

Oc, Fjärden, Höstbodarna SO, PST. Tredje fyndet i modern tid. En gammal lokal (nu utdikad) är också känd från Höstfåbodemuren på motsatt sida sjön Fjärden.

Dårört – *Scopolia carniolica*

Va, Ytterhärde, Hagen, ca 400 blomstänglar inom 5x5 m på en komposthög, AMD.

Fältgentiana – *Gentianella campestris*

To, Vibyhyttan V, äldre skogsväg med mittsträng med ängsvegetation, 294 ex räknades in på en längre sträcka i år jämfört med när den upptäcktes första gången, BRI. He, Acksjön N-NV, på en lång vägsträcka som går över 2 florumtor räknades och uppskattades antalet till drygt 5000 ex, (se artikel i detta nummer), BHE, IGA; 400-900 m S om Rolandstorp i samma vägsystem som ovan. Spridda förekomster längs åtminstone 500 m, PST.

Guckusko – *Cypripedium calceolus*

Gä, Sikvik, Rödmyran, PST.

Gurkört – *Borago officinalis*

Sa, Sandviken, Sandbacka N, BHE, GOD.

Höstgullris – *Solidago gigantea*

Sa, Sandviken, Sandbacka N, GOD, BHE.

Jungfrulin – *Polygala vulgaris*

Ov, Övermyra, Brunlötas, 17 blommande ex på naturlig fodermark som betas av får och getter, ESU m.fl.

Klasefibbla – *Crepis praemorsa*

Gä, Sikvik, Rödmyran, PST.

Knölsmörblomma – *Ranunculus bulbosus*

Gä, Norrlandet, Storsand, 1 ex, PST.

Korgvide – *Salix viminalis*

Sa, Sandviken, Sandbacka N, GOD, BHE.

Natt och dag – *Melampyrum nemorosum*

Ov, Övermyra, Brunlötas, på naturlig fodermark betad av får och getter, ESU m.fl.

Rutlåsbräken – *Botrychium matricariifolium*

Jä, Järbo, Kulgatan 38, 2009 upptäcktes 2 st plantor, i år kom den ena upp och en planta kom upp på ett nytt ställe, Lotta och Anders Delin.

Rågvallmo – *Papaver dubium*

Gä, Gävle sjukhus kompostområde, 3 ex, GBA.

Skogsfru – *Epipogium aphyllum*

Hi, Trödjemurarnas naturreservat, 4 ex nära gräns till fuktigt skogskärr och 7 ex på något torrare mark i lövförna under stor asp, Lotta och Ellinor Delin.

Skogsklocka – *Campanula cervicaria*

He, Acksjön NV, 1 ex i vägkorsning, BHE, IGA.

Skogssvingel – *Festuca altissima*

Hi, Testeboån, 900 m NO Brännsågen, 13 tuvor inräknade inom något 10-tal m långt stråk, PST.

Stor kardborre – *Arctium lappa*

Va, Valbo kyrka, i dikeskant vid hästhangar, 50 ex med kraftiga stänglar ca 1.70 m höga, BHE.

Stor ormrot – *Bistorta officinalis*

Sa, Sandviken, Ångsbacken, Hälsans stig, 6 blomstänglar och heltäckande med blad på en yta av 2 x 0,5 m. De växte i kanten till ett blött kärr, BHE.

Svärdtåg – *Juncus ensifolius*

Ov, Stocksbo, några ex, MBE. Ny för Gästrikland.

Trift – *Armeria maritima* ssp. *maritima*

Va, Johanneslöt, vägdike till motorväg, soligt torrt, PST.

Uddnate – *Potamogeton friessi*

Gä, Sikvik, småbåtshamnen, 1 rotat ex, PST.

Vildpersilja – *Aethusa cynapium*

Ha, Oslättfors. Vid ett besök för att ta GPS-koordinat på blekbalsamin upptäcktes vildpersilja. Den noterades på 1 kvm mitt i blekbalsaminbeståndet, BHE. Va, Bovik, Getryggen 8, 4 ex i trädgårdsland, LKI.

Vippärt – *Lathyrus niger*

To, Kårsberget N, 5 plantor, lokalen senare förstörd vid röjning av ungskog, BRI.

Vårstarr – *Carex caryophyllea*

To, Nybyn, SO om Särstasjön, BRI.

Åsstarr – *Carex pallens*

To, Linderåsen 208 och 193 m ö h, PST.

Ängsgentiana – *Gentianella amarella*

To, väg mellan Kolbottenvägen och Persfäbod, flera tusen vinterståndare, BRI.

Äppelros – *Rosa rubiginosa*

Sa, Sandviken, O Fiskängstjärn, utmed väg 272, en buske, GOD, BHE.

Vippärt. Foto: Anders Delin

Rödlistade arter i Gävleborgs län 2010

Barbro Risberg

I början av året utkom den nya rödlistan Rödlistade arter i Sverige 2010. Här kommer en sammanfattning och några reflektioner beträffande rödlistade kärlväxter i vårt län. En rödlista redovisar analyser av risker för att arter dör ut, dvs. den är en prognos om arternas fortlevnad. Artdatabanken har Naturvårdsverkets uppdrag att ta fram Sveriges rödlista. Rödlistade arter i Sverige 2010 är den tredje i ordningen av svenska rödlistor som baseras på de internationellt vedertagna kriterierna från Internationella Naturvårdsunionen IUCN.

Den svenska rödlistan innehåller sju kategorier

EX	Utdöd	En art (eller annat taxon) är utdöd när det är ställt utom allt tvivel att den sista individen dött.
RE	Nationellt utdöd	En art är nationellt utdöd när det är ställt utom rimligt tvivel att den sista individen som är potentiellt kapabel till reproduktion inom regionen (landet) har dött eller försvunnit från regionen, eller ifall det var en tidigare regelbunden besökare, den sista individen dött eller försvunnit från regionen.
CR	Akut hotad	En art är akut hotad när bästa tillgängliga data indikerar att den uppfyller någon av kriterierna A-E för Akut hotad och att den därmed löper extremt hög risk att dö ut i vilt tillstånd.
EN	Starkt hotad	En art är starkt hotad när bästa tillgängliga data indikerar att den uppfyller någon av kriterierna A-E för Starkt hotad och att den därmed bedöms löpa en mycket hög risk att dö ut i vilt tillstånd.
VU	Sårbar	En art är sårbar när bästa tillgängliga data indikerar att den uppfyller någon av kriterierna A-E för Sårbar och att den därmed bedöms löpa hög risk att dö ut i vilt tillstånd.
NT	Nära hotad	En art förs till kategorin Nära hotad om den inte uppfyller något av kriterierna för vare sig Akut hotad, Starkt hotad eller Sårbar, men är nära att uppfylla kriterierna för någon av dessa kategorier nu eller i en nära framtid.
DD	Kunskapsbrist	En art förs till kategorin Kunskapsbrist när det inte finns tillräckliga kunskaper att utifrån dess utbredning och/eller populationsstatus göra sig vare sig en direkt eller indirekt bedömning av dess risk att dö ut.

De arter som uppfyller kriterierna för endera av kategorierna Nationellt utdöd (RE), Akut hotad (CR), Starkt hotad (EN), Sårbar (VU), Nära hotad (NT) eller Kunskapsbrist (DD) benämns rödlistade.

De rödlistade arter som kategoriseras som endera CR, EN eller VU benämns hotade.

Kriterierna A-E som nämns i texten ovan är de som är fastställda av IUCN.

A handlar om hastigheten för populationsminskning.

B handlar om geografiskt utbredningsområde.

C handlar om liten population och fortgående minskning.

D handlar om mycket liten eller kraftigt begränsad population.

E handlar om kvalitativ analys av risken för försvinnande under en bestämd tidsperiod.

Av Sveriges kärlväxter har 1534 (99%) av alla arter bedömts.

Så här är fördelningen av antalet arter i de olika kategorierna på Rödlistan

DD	RE	CR	EN	VU	NT	Hotade arter	Rödlistade arter
0	24	44	123	99	112	266 (17%)	402 (26%)

När det gäller kärlväxter är förändringarna jämfört med 2005 års rödlista små. Antalet rödlistade arter har ökat med 9 %. Den största ökningen har skett i kategorin Nära hotad (tidigare missgynnad). Det är till stor del en följd av trendanalyser från främst Skåne och Uppland.

Nedan följer en tabell där jag valt ut de arter som förtecknats för Gävleborgs län. Jag har enbart tagit med de arter som bedömts vara reproducerande och bofasta i länet och några övriga taxa. Rödlistan omfattar också ett antal arter som bedömts som tillfälligt förekommande eller förvildade.

Rödlista över kärlväxter, Gävleborgs län, bofasta arter, 2010 års version

Regionalt utdöd RE	Akut hotad CR	Starkt hotad EN	Sårbar VU	Nära hotad NT
Brunkulla Bymålla Dvärglåsbräken Därrepe Honungsblomster Jättespärgel Klätt Lindådra Linrepe Linsnärja Ljungögonröst Luddvicker Mjukdån Renlost Riddarsporre Rysk drakblomma Råglösta Slättergubbe Åkerskallra	Finnstarr	Finnklint Fältgentiana Knippnejlika Korndådra Mosippa Myrstarr Rutlåsbräken Ryl Sanddraba Stor låsbräken Åsstarr	<i>Alm</i> <i>Ask</i> Bergviol Glesgröe Grådådra Grönskära Gulyxne Hartmansstarr Hjärtstilla Klotgräs Knottblomster Knölvial Loppstarr Nordlåsbräken Nordslamkrypa Skogskorn Skogssvingel Stortimjan Sötgräs Toppjungfrulin Topplåsbräken	<i>Backklöver</i> Bandnate <i>Bolmört</i> <i>Desmeknopp</i> Fyrling <i>Höstlåsbräken</i> <i>Klapperstarr</i> <i>Klasefibbla</i> <i>Knärot</i> Korskovall <i>Lungrot</i> <i>Låsbräken</i> Myskmåra Norna Paddfot <i>Plattsäv</i> Rödlänke <i>Sandviol</i> Skogsfru Skogsklocka Skuggviol Slidnate Stenfrö Storgröe Strandlummer <i>Strandviol</i> Strävlost Sumpviol Svedjenäva Uddnate <i>Vanlig backruta</i> <i>Åkerkål</i> Åkerrättika <i>Ängsskära</i> <i>Ängsstarr</i> Ävjebrodd Ävjepilört
19	1	11	21	19

Arter med fet kursiv stil är nya på listan.

Listan upptar också ett antal tillfälliga/förvildade arter som jag inte tagit med.

Förändringar på länsnivå

Arter som flyttats nedåt på listan är

Art	2005 års rödlista	2010 års rödlista
Grönskära	EN	VU
Bergviol	EN	VU
Myskmåra	VU	NT
Ävjepilört	VU	NT
Sumpviol	VU	NT

Arter som flyttats uppåt på listan är

Art	2005 års rödlista	2010 års rödlista
Mosippa	VU	EN
Ryl	VU	EN
Fältgentiana	VU	EN
Myrstarr	VU	EN
Stor låsbräken	VU	EN
Rutlåsbräken	VU	EN
Sötgräs	NT	VU
Hjärtstilla	NT	VU
Gulyxne	NT	VU
Skogssvingel	NT	VU

Reflektioner utifrån min horisont

Jag kommer här att ge några kommentarer om hur jag upplevt förekomsten av några rödlistade arter från mitt begränsade perspektiv i tid och geografi. Jag har varit aktiv fältbotanist sedan mitten av 1980-talet, d.v.s. 25 år och jag har i huvudsak rört mig i mina hemtrakter i västra Gästrikland, särskilt Hofors kommun. Det är möjligt att observera förändringar även från en så kort tidsperiod och ett så begränsat geografiskt område.

Ask och alm

Att ask och alm tillförts listan kan synas överraskande. Här handlar det snarare om en befarad utveckling, som ännu inte nått oss. Det är aggressiva och i stark spridning stadda sjukdomar som angriper och dödar träden. För ask handlar det om askskottsjukan. Den angriper unga skott som blir rödaktiga eller bruna på våren. Under sommaren kan angrepen utvecklas vidare och orsaka kräftsår på stammen och leda till att både stora och små träd dör. Träden har angripits av en svampsjukdom. Svampen kallas

Alm. Foto: Barbro Risberg

Chalara fraxinea och sprids med sporer som transporteras med vinden. Det första svenska fallet av askskottsjuka upptäcktes på Öland 2002. Sedan dess har den spridit sig och fått fäste i askens hela utbredningsområde. Värst är det på Öland och i Skåne där sjukdomen funnits längst. I Torsåker finns ett stort antal gamla askar som planterats som vårdträd för ca 150 år sen. De är ett karakteristiskt inslag i byarna och det skulle vara mycket tråkigt om de angreps och dog. Det är också tydligt hur de planterade askarna gett upphov till nya plantor och träd som följer vattendragen upp mot myrar.

Almsjukan är en svampsjukdom som dödar almar. Den har funnits länge i Sverige, men den form som finns nu verkar vara mera aggressiv. Den förs in i trädet av almsplintborrar som också sprider sjukdomen vidare till nya träd. Almsjukan har lett till att en hög andel av almarna i södra och mellersta Sverige har dött. Alm är ett ovanligt trädslag hos oss. Även där finns på flera håll sekundärspridning från odlade almar. Även i rikare skogsmiljöer händer ibland att man ser almar och där är ursprunget mera ovisst.

Förhoppningsvis kan de glesa förekomsterna av ask och alm hos oss göra att svampsporer inte hittar hit, men tyvärr finns inga garantier för det.

Mosippa

Mosippan *Pulsatilla vernalis* är en art som det verkligen finns skäl att vara orolig för när det gäller den framtida förekomsten i västra Gästrikland. I Torsåker har vi genomfört specialinventeringar av mosippa 1988 med kontroller av lokalerna 1996 och 2001. Trenden är att antalet mosippor minskar starkt. 1988 hittade vi 14 lokaler för arten. Våren 2010 fanns mosippa på tre kända växtplatser. Anledningen är bristen på störningar på växtplatserna. Tjocka lavskikt hindrar fröna från att gro men det gör också expansionen av ljung som kväver plantorna.

Fältgentiana

Under den tid som jag överblickar har vi funnit fältgentiana *Gentianella campestris* på 13 lokaler i Torsåker. Idag finns den kvar på 3 av dem och precis som för mosippan är prognosen dystert. Det var glädjande att se nära 300 ex. av arten på den gamla vägen mellan Barkhyttan och Vibyhyttan, med ängsartade vägkanter och mittsträng i somras. Den typen av vägar har blivit refugier för ängsflora när ängarna försvunnit. Tyvärr försvinner även de i rask takt, när de breddas och förstärks med stenkross för att öka bärigheten för virkestransporter. På den här vägen var det också vid sidan av änsvegetationen ett starkt inslag av ljung i kanterna. Till vår förvåning blommade också en hel del gentianor

inne i ljungplantorna. Det kommer att bli en viktig uppgift för mig och mina vänner att bekämpa ljungen här, men i det långa loppet kommer den nog tyvärr att segra.

Åsstarr

Åsstarren *Carex pallens* verkar ha en stabil förekomst i grönstensbergen i Torsåker. Mitt första fynd av arten gjordes på Högståsen 1999 och artbestämningen bekräftades av Thomas Karlsson. Peter Ståhl fann sedan åsstarr på Söderåsen och i början av juni 2007 var vi där tillsammans för att botanisera. Allt eftersom kvällen framskred, och vi hade sett många tuvor av både åsstarr och vispstarr *Carex digitata* blev det enkelt att se skillnaden mellan arterna utan att krypa nära. Åsstarren var spridd från hållmarkerna högst upp ända ner till Stjärnsundsvägen. Peter har också senare funnit åsstarr på Körberget. Jag tror att en koll av våra vippärtlokaler på grönstensbergen skulle kunna ge utdelning i form av mera åsstarr.

Klasefibbla

Klasefibbla *Crepis praemorsa* hotas liksom så många andra arter av igenväxning och upphörande bete. Runt Hofors har arten varit spridd i det igenväxande odlingslandskapet och är det fortfarande om än sparsamt. Det finns dock ett undantag. Värnabackarna är en sedan lång tid använd betesmark. Vid mitten av 1900-talet upphörde betet och igenväxningen tog fart. För ca 10 år sen återupptogs betet med ungdjur och klasefibblan är den art som gynnats mest av det. 1987 räknade jag till 5 ex. här, men 2001 var

Klasefibbla. Foto: Barbro Risberg

antalet klasefibblor uppe i 590 stycken. (Magnus Bergström). Vid koll år 2010 utan exakt räkning är antalet upp i minst 1000 ex. Det är lätt att förbise arten, som blommar tidigt (början av juni) och vissnar snabbt.

Knärot

Knärot *Goodyera repens* är en art som från mina utgångspunkter är rätt vanlig. Vid torskärsinventeringen återfanns den i 33 % av de undersökta rutorna. Då den alltid växer i äldre skog, (över ca 60 år) sker naturligtvis en utarmning på sikt. Nästan ingen skog i mina trakter undgår ju avverkning. Knärot har också en del stabila förekomster i branter och på block, där den förmodligen står säkrare. Ofta är bestånden vegetativa med många bladrosetter. En erfarenhet jag har är att knärot blommar rikligare under regniga somrar. En sådan, 1998 fanns flera hundra blomstänglar i områden på Söderåsen där jag normalt ser några tiotal stjälkar. Knärot har av Svenska Botaniska Föreningen utsetts att vara årets växt 2011.

Låsbräken

Låsbräken *Botrychium lunaria* växer rikligast i naturbetesmarker. Den finns också på ängsrester, ofta på gräsfläckar vid gamla vägar eller kulturpåverkade torrfläckar. Det kan handla om gamla boplatser och gruvområden. Upphört bete och igenväxning är ett starkt hot mot alla låsbräkenarter, bortsett från stor låsbräken *Botrychium virginianum* som växer i ungskogsfasen med lövinslag. Allvarligt är också att många andra hävd- och betesberoende arter

finns på låsbräkenlokalerna och påverkas av att de växer igen. Numera hittar jag sällan låsbräken i betesmark och ofta ses bara ett fåtal exemplar av arten. År 1990 fann jag 113 ex. på en betesmark i Bodås, som numera är helt igenväxt, 1989 fann jag ca 100 ex. i en betesmark i Gammelstilla, där det numera med tur går att hitta några plantor. Rekordet är 256 ex. på en ängsrest i en väggkant vid Fäbobäcken 2004. Sammanlagt har jag hittat låsbräken på 34 lokaler.

Svedjenäva

Svedjenäva *Geranium bohemicum* har en stabil förekomst i skogsmark i Hofors kommun. Det är tydligt att arten är näringskrävande och inte växer i fattiga skogsekosystem. I dag gror svedjenävan nästan uteslutande som en följd av radikala skogsbruksåtgärder, t.ex. i traktorspår, skogsdiken och andra markstörningar, men några fynd har också gjorts i bränd skog. Sedan 1985 har jag funnit den på 11 lokaler, på fyra av dem i stort antal med hundratals plantor. Rekordet har ett hygge på Skällberget där jag räknade till 800 bladrosetter 1989.

Arter med små förekomster

De här arterna förekommer ytterst sparsamt på lokaler där många av dem funnits länge men där läget mycket snabbt kan förändras om växtplatserna förstörs. Även här är det största hotet igenväxning.

Knärot. Foto: Barbro Risberg

Art	Antal kända lokaler	Trend
Sanddraba	4	Minskande
Stor låsbräken	2	Hör till viss fas i skogssuccessionen
Stortimjan	2	Stabil
Toppjungfrulin	1	Stabil
Höstlåsbräken	1	Stabil
Lungrot	1	Stabil
Myskmåra	3	Stabil
Sandviol	8	Stabil
Skogsfru	3	Stabil
Skogsklocka	3	Stabil
Strandlummer	5	Stabil
Vanlig backruta	3	Stabil
Åkerkål	15% av inventerade rutor	Minskande
Åkerrättika	8% av inventerade rutor	Stabil

Backruta. Foto: Barbro Risberg

Slutord

Det här är lite tankar kring rödlistan i min lilla del av länet. Förhoppningsvis kan jag inspirera dig som läser detta att göra en liknande reflektion över hur arterna har det i dina marker. Nästa steg är naturligtvis att med den kunskapen som grund foga samman pusselbitar till ett mönster som ger oss en bild av arternas status över ett större område och i slutändan hela landet. Glöm inte heller att rapportera fynden av dina rödlistade arter till våra floraväktaransvariga Ann-Christin Jäderholm för Hälsingland och Ove Lennström för Gästrikland. Dessa rapporter ger också ett tillskott till föreningens kassa.

Det viktigaste motivet är att sätta in åtgärder som minskar utarmningen av såväl flora som andra livsformer hos

oss som i ett globalt perspektiv. Vi i vårt land borde rimligen ha bättre förutsättningar att klara detta än de flesta andra länder i världen.

Källor

Barklund, Pia: Vad händer med våra skogsträd? Föredrag vid SBF:s föreningskonferens i Uppsala, mars 2010.

Gärdenfors, U. (ed.) 2005: Rödlistade arter i Sverige 2005 – The 2005 Red List of Swedish species. Artdatabanken, SLU, Uppsala.

Gärdenfors, U. (ed.) 2010: Rödlistade arter i Sverige 2010 – The 2010 Red List of Swedish species. Artdatabanken, SLU, Uppsala.

Kalendarium

Kalendariet finns även på föreningens hemsida, adress

<http://www.sbf.c.se/GABS/>

Där införs också med kortare varsel en del andra träffar eller exkursioner.

24 februari 2011 kl. 19.00. Kanarieöarna och dess flora

Föreläsning och bildvisning av Ove Lennström

Studiefremjandet i Gävle, Norra Köpmangatan 12

27 mars 2011. Årsmöte

Se särskild annons i detta nummer sid 55.

Hornsärv och andra höstfynd i Hudiksvallsfjärden

Mats H.G. Gustafsson

I det kylslagna Bottenhavet kommer vattenväxterna igång ganska sent, men så kan man i gengäld botanisera i det våta elementet långt in på hösten, när blommväxterna på landbacken mest är gula och torra. Vattentemperaturen kan avskräcka från djupdykningar, men losslitna stycken av vattenväxter ansamlas ofta i strandkanten och kan ge en idé om vilka arter som dominerar i undervattensvegetationen. En promenad 25 september 2010 längs Hudiksvallsfjärdens norra strand gav en fin skörd av både vanliga och sällan sedda arter.

Ålnate *Potamogeton perfoliatus*, borstnate *P. pectinatus* och höstlånke *Callitriche hermaphroditica* var rikligt förekommande bland de losslitna vattenväxterna som flöt i strandkanten. Det är ju vanliga arter, varav i alla fall de två förstnämnda finns i nästan varje vik efter Hälsingekusten.

Mera anmärkningsvärd är hornsärv *Ceratophyllum demersum* som fanns i stora mängder i driften. Det är en art som har låg salttolerans, men Hudiksvallsfjärdens inre del har nog också en mycket låg salthalt. Dess inre del är över en mil från öppet hav, vilket försvårar vattenutbytet. Samtidigt mynnar här en rad vattendrag, främst Hornån (via Lillfjärden och Sundskanalen) och längre ut Delångersån och Lingaröån.

Hornsärv anges från Hudiksvallsfjärdens av Wiström (1898), men inga nyare

rapporter tycks finnas från fjärdens inre del. Enar Sahlin fann den dock 1996 vid Delångersåns mynning. Arten har annars ett tiotal lokaler i Hälsingland, alla i sötvatten. Den skiljs lätt från andra långskottsväxter på de kransställda, y-formigt förgrenade, styva bladen. Frukterna, små nötter med tre hornlika utskott, är också unika. Blommorna är oansenliga och sitter i bladvecken.

Ett annat trevligt fynd var axslinga *Myriophyllum spicatum*, som var minst lika riklig som hornsärven. I detta fall finns ju en del förväxlingsarter. Kombinationen av rödaktig stjälk och fyra blad i varje krans gör att man kan utsluta kransslinga *M. verticillatum* (grön stjälk och oftast fembladiga kransar). Bladen är betydligt större och styvare än hos hårslinga *M. alterniflorum*, vars skott faller samman när man tar dem upp ur vattnet. Knoppslinga *M. sibiricum*, en art som först nyligen uppmärksammades i Norden, och som är den klart vanligaste i brackvatten, har minst lika styva blad som *M. spicatum*, men de är oftast mindre och har betydligt färre och glesare flikar. Om man har fått skottbasen med (vilket inte alltid är fallet vid ”fuskbotaniserande” i strandkanten) kan man hos *M. sibiricum* se de hårda små lågbladen. De har utgjort det yttre av de små kotteliknande övervintringsknoppar som utmärker denna art men saknas hos *M. spicatum*. *Myriophyllum sibiricum*

tycks vara mer salttolerant än *spicatum*, och förekommer i Hälsingland också i den yttre delen av skärgården, långt från älv- och bäckmyrningar. Arterna har tidigare blandats samman, och det är något oklart hur vanlig *M. spicatum* är i

Hälsingland. Det är ännu en god anledning till att ta en titt på ”vattenslafset” i strandkanten. Utöver slingor och särv finns säkert många spännande fynd att göra i vårt, av botanister något försummade men världsunika, brackvattenhav.

Medelpads flora

Anders Delin

Evastina Blomgren i Svenska Botaniska Föreningens styrelse var närvarande när Medelpads flora offentliggjordes i Sundsvall den 13 nov. 2010. Det är flera landskapsflora som utkommer denna höst, och hon betonade att var och en av dem har sin särart, trots den nu ganska välbekanta disposition som en landskapsflora ungefär följer.

Medelpads flora har sin särart genom de två huvudförfattarnas insatser, Rolf Lidberg och Håkan Lindström. I lokalpressen betonade man växt- och trollmålaren Lidberg, men jag skulle vilja framhålla Håkan Lindström som den som har givit karaktär och expertis åt verket. Han har också på egen hand skrivit mycket stora delar av boken, speciellt de många beskrivningarna av de

taxa som tas upp, och de är många. Där de flesta av oss står inför en förvirrande mångfald bringar Håkan reda, beskriver de små skillnader som kan användas för att skilja svåra taxa åt, och vilka miljöer man kan räkna med att finna dem i.

Håkan lärde mig svåra arter när jag satte igång med Hälsinglands flora, och hans fortsatta assistans skulle säkert ha varit fruktbar för oss. Emellertid gläds man åt att han gjorde det viktigaste först, den egna landskapsfloran, som redan har kommit till nytta i detta nummer av VÄX, angående binkan i Sjubergget.

Möjligen kan vi skriva en riktig recension av Medelpads flora när vi har använt den lite mer, för användbar är den även i Hälsingland.

Man slår ängen

Anders Delin

Ordet *slåttra* har spritt sig. Det användes visserligen redan år 1980, t.ex. i den utmärkta rapporten ”Korpåsen – flora och markanvändning” av Mats Hannerz, men tycks bli vanligare. Men *slåttra* är ett onödigt ord. Troligen har det uppkommit genom att det vedertagna verbet *slå* först har överförts till substantivet *slätter*, som också är vedertaget, och därefter fortsatt tillbaka till verbformen att *slåttra*. Ändå mer onödig tycks denna ordbildning då ordet *slåtta* redan finns, med ursprung i fornsvenskan (Hellquist 1980) och med samma betydelse som *slå*, när det gäller ängar.

För att visa att det nya ordet inte behövs har jag gått igenom en del litteratur, diskuterat med Maj Johansson, Birgitta och Björn Wannberg, och erinrat mig vad man sade i min barndom i Arbrå i Hälsingland, då lien på de stora slåta ytorna var ersatt av den hästdragna slåttermaskinen och slåttermarken inte kallades äng utan *tägt* eller *täkt*, vilket kom av att det var en plats där man tog hö.

Det man gör med lien är sedan länge något som kallas att skära (säd) eller slå (mera om ängens gräs och örter). Frödin (1952) skriver också: ”när man slår skogsängen...”. I rikssvenskan heter det ju: ”att slå, vi slår, vi slog, vi har slagit”. I Ljusdal sade man enligt Maj Johansson: ”vi *slår*, vi *slog*, vi har *slått* eller vi har *slådd*”.

När verbet substantiveras, och man gör ett ord för att beteckna arbetet med att slå eller platsen eller tiden där det sker, har ett par ord uppkommit, som har

haft samma betydelse. Det är *slog* och *slått*, som har gammal hävd i Hälsingland och andra delar av norra Sverige.

Slog (substantiv)

Cnatingius (1894) uppger att *skogsslog* betyder en slåtta i skogen. I min barndom sade man i Arbrå i Hälsingland *slogen* när man menade slåttertiden eller slåtterarbetet. Så formulerar sig också Frödin (1952), som använder *slog* både som beteckning för slåttermark och för arbetet på slåttermarkena, t.ex.: ”När man använde starrängen som slog utvaldes de mest givande typerna ...”.

Sjörs 1954 använder *slog*, *slogar* synonymt med *slåttermark* (sid. 10), och citerar bl.a. ett skattlägningsprotokoll från år 1818, där man skriver ”alla sammanhängande ägor till detta finnhemman, såsom åker, slog och hagmark” (sid. 11). Vid laga skiftet 1854-56 användes däremot termerna *åker*, *äng* och *hagar* och *backar*. Sjörs skriver också om *myrslogar* och *slogar* på fastmark.

Enligt OSDs (Ordbok över Sveriges Dialekters samlingar) i Uppsala finns följande betydelser för slog antecknade från Hälsingland: ’Slåtterarbete’, ’slåtter’ har noterats från Hälsingland 1873, Ramsjö 1933, Arbrå 1880, 1934 och 1967, Färila 1930, Enånger 1985, Järvsö 1935 och 1953. ’Slåttermark’ har noterats från Alfta 1932, Arbrå 1935, Ramsjö 1933, Bergsjö 1902 och Bollnäs 1931. ’Växande gröda på slåtteräng eller vall’ anges från Hanebo 1915-1963 och ’slåttertid’ från Färila 1873.

En kvarlevande illustration till användningen av ordet *slog* är *slogbod*, som förr betecknade en bod använd under slogen på avlägsna myrar, och som nu är en synonym till *vindskydd* för friluftslivet.

Slått, slätter

Campbell (1947) skriver (från Ammar-näs, sid. 169 ff.) om *slåtteslägenheter* och menar ytor som nybyggaren kunde muta in och utveckla till slättermark. Han nämner också *slätter* på naturäng, *slätterkarl*, *slätterholme*, *slåttesholme*, *slåttesnäs*, *slåttesmyra*. I ett citat från en Ammar-näsbo skriver han på sid. 175 "...Nog kan här bli nyradd [nyröjd ängs-mark] och slått..." och menar med slått slättermark. På sid. 178 står: "...Men dessa myror får han ej *slå* oftare än vart tredje år..." Termen *slått* kommer igen i *strandslått* (sid. 180) och *slåttesstränder* (sid. 182).

Håkan Lindström använder (1980) ordet *hackslått* för det arbete som gjordes med lien mellan stenblocken på magra ängsbackar.

Brink (1984, sid. 27) skriver om Hälsingland: *odlingarna* och *slåtterna* och (sid. 73) "... en funktion som ängar och *slåttar*, vilka har gett höfoder."

Ordet *slätter* är vedertaget i sammansättningar som *slättermark*, *slätterblomma*, *slättermaskin*. Frödin har titeln "Skogar och myrar i norra Sverige i deras funktioner som betesmark och slätter" på sitt stora arbete 1952. Slätter är här terrängtypen, men Frödin använder ordet även för arbetet slätter. Han skriver alltså både "använda för slätter" och "använda som slätter". En synonym till marktypen *slätter* är hos honom *slog*.

Att verbet *slå* substantiverades var nödvändigt och är sedan länge vederta-

get. Vi fick substantiven *slog* och *slått* eller *slätter*. Det kan förefalla onödigt att två olika substantiv skulle uppstå på detta vis, men det får vi acceptera. Att nu sluta cirkeln och bilda ett nytt verb med samma betydelse som det ursprungliga, *slå*, är däremot både onödigt och förvirrande. Mätte vi också bevaras från idén att bilda verbet *sloga*.

Citerad litteratur

- Brink, Stefan 1984: Ortnamn i Hälsingland. Gebers, Krisitanstad.
- Campbell, Åke 1948: Från vildmark till bygd. *Skr. utgivna genom Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:5.*
- Cnatingius, Axel 1894: *Svenskt skogslexikon*. Facsimilutgåva KSLA Gävle 2010.
- Frödin, J. 1952: Skogar och myrar i norra Sverige i deras funktioner som betesmark och slätter. *Inst. Sammenlign. Kulturforskn. Ser B, XLVI*, Oslo, sid. 83, 86, 114, 124.
- Hellquist, Elof 1980: *Svensk etymologisk ordbok*. Gleerup, Lund.
- Lindström, Håkan 1980: Hackslått – en försvinnande biotop i mellersta Norrland. *Svensk Bot. Tidskr. 74:281 - 306.*
- OSD, Ordbok över Sveriges Dialekters samlingar, Uppsala.
- Sjörs, Hugo 1954: Slätterängar i Grangårde finnmark. *Acta Phytogeographica Suecica* vol. 34.

Några botaniska fynd i Hälsingland 2010

Arnold Larsson

2009 gjorde jag ett förstagångsfynd av nagelört *Erophila verna* i Norrbo socken, vid Södra Dellens strand. I år gjorde jag förstagångsfynd av arten i grannsocknen Bjuråker, vid Norra Dellens strand. Den fanns ganska rikligt på en liten körväg på sandig mark invid stranden i Anderbo (16G3i2724, 6867740 1542495) den 25 maj. Troligen är den ganska nyinkommen då jag varit på den platsen många gånger under årens lopp utan att se den. Många turister parkerar där och husbilar står ofta över natten, så nagelörten kanske har kommit dit på så sätt.

5 juli gjorde jag en liten tur genom kustsocknarna i norra Hälsingland för att samla hökfibblor *Hieracium*, men noterade ju också andra intressanta arter. Vid Gnarps masugn växte bl.a. äkta johannesört *Hypericum perforatum* i vägkanten (16H6g1244, 6881214 1584433) och på skräpmark i utkanten av Stocka (16H2f3442, 6863400 1579250) fanns ett flertal ex. av finsk fingerört *Potentilla intermedia*. Samma art fanns det också ganska gott om vid Hudiksvalls fjärrvärmeverk, längs en liten körväg efter havsstranden (15H9e2706, 6847756 1570681) vid besök där 16 juli. Finsk fingerört är en art som har ökat ganska klart under senare år. Av de 10 fynd som fanns i vår databas i mars 2009 var bara ett gjort före år 2000. Den hittades första gången i landskapet av Peter Ståhl 1991 vid Örnskarpen i Harmånger.

Vid Hudiksvalls fjärrvärmeverk fanns också över 10 ex. av ullört *Logfia (Filago) arvensis*. Vid andra besök i Hudiksvall den 23 sept. noterades ett större bestånd av höstgullris *Solidago gigantea* söder om Överås efter Hornån (15H9d3034, 6848002 1568440), och den 9 sept. sågs vid järnvägsstationen (15H9d1038) hybriden mellansporre (strimsporre × gulsporre) *Linaria repens* × *L. vulgaris* vid södra slutet på den långa perrongen. Både strimsporre och gulsporre fanns också på platsen.

Ulvbergets avfallsanläggning besökte jag 28 sept. Växligheten där har beskrivits i ett par artiklar förut (Larsson 2004 och 2010). Följande arter noterades där i år för första gången: Höstrudbeckia *Rudbeckia laciniata*. Det är en trädgårdsväxt som kanske var vanligare förr. Grå bolltistel *Echinops exaltatus* fanns, troligen det andra fyndet i Hälsingland. Tidigare är den funnen i Klaffarvik, Söderhamn 1907 av Gustaf H. J. Dahl, då som *E. sphaerocephalus*. Belägget i Stockholm är ombestämt 1985 av Thomas Karlsson, som också har beskrivit *Echinops* i Sverige (Karlsson 1986). Några ex. sågs av gyllenbär *Physalis grisea*, som bl.a. har mindre blommor än sin vanligare släkting kapkrusbär *P. peruviana*. Troligen är det första fyndet i Hälsingland. Några rödblommiga ex. av den ganska vanliga odlade arten blomstertobak *Nicotiana ×sanderæ*

växte också där, och 1 ex. av buketthirs *Panicum capillaris*, ett ganska stort gräs men med små blommor på långa vippgrenar. Det är sannolikt första fyndet i Hälsingland. Belägg av för de flesta av ovanstående fynd på har lämnats in till Riksmuseet och kontrollerats av Thomas Karlsson.

Ombestämning av tidigare fynd

Ett fynd av nejlikrot *Geum urbanum* på en smärre körväg vid Finnklack, Norrbo socken (16H1B2702, 6857772 1555212) nämndes i en tidigare VÄX-artikel (Larsson 2010). 2006 tog jag belägg av nejlikroten. Av en slump råkade jag titta lite närmare på belägget i mitt herbarium nu i höst och kontrollera mot ett annat belägg av nejlikrot. Jag tyckte då att Finnklacksfyndet inte riktigt stämde med vanlig nejlikrot utan bättre med amerikansk nejlikrot *G. macrophyllum*. Den hade större, rundade blad och mycket större stipler. Att det rör sig om amerikansk nejlikrot har bekräftats av Thomas Karlsson. Det har sina fördelar att ta belägg av vad man

hittar! Amerikansk nejlikrot är tidigare funnen i Hälsingland. Mats H.G. Gustafsson fann den 1990 i Sanna i Hudiksvall och den fanns kvar där 2004 och har möjligen expanderat (Gustafsson 2004). Hur arten har kommit till Finnklack går ju bara att spekulera i. Körvägen går i ganska brant sluttning ned mot Norra Dellen och slutar vid en sommarstuga nere vid stranden. Transporter dit kan möjligen ha fört med sig frön, kanske från Sanna!

Citerad litteratur

- Gustafsson, Mats 2004: Amerikansk nejlikrot *Geum macrophyllum* i Hudiksvall. VÄX 3/2004, sid. 41-42.
- Karlsson, T. 1986: Tre arter av Echinops, bolltistel, förvildade i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 81: 305-311.
- Larsson, A. 2004: Växter på Hudiksvalls soptipp. VÄX 2/2004, sid. 18-24.
- Larsson, A. 2010: Några botaniska fynd 2009. VÄX 2/2010, sid. 28-32.

Rättelse

Redaktionen

I VÄX nr 3/2010, på sid. 17 är bildtexterna omkastade. Mossan med gröna kulor på skaft är liten skägglungmossa.

Fältgentiana *Gentianella campestris* i mängd på vägen till Acksjön, 3 sept. 2010

Inga-Greta Andersson

Birgitta Hellström undrade om jag ville följa med och inventera fältgentiana efter vägen mot Acksjön, SV om Kessmansbo i Hedesunda. Sjön ligger vid koordinaterna 67073 15709. Anders Malmborg från länsstyrelsen hade åkt förbi där några veckor tidigare och rapporterat till Peter Ståhl att det fanns fältgentiana längs vägen och det vore intressant att undersöka. Det var ganska sent på året så vi undrade vad vi kunde hitta nu – var det bara bruna stänglar eller hur skulle det se ut?

Vi började vid Rolandstorp, 671113 157069, där fältgentiana setts tidigare, men efter skrapning av vägen och kanske lite breddning, gick den inte att återfinna. Sen körde vi ner till Acksjön och startade där och letade noggrant i var sitt dike efter vägen norrut. En bra bit upp hittade vi den första fältgentianan och då förstod vi hur den kunde se ut. Den var fortfarande grön och någon blå blomma fanns kvar. Efter att ha letat noggrant ytterligare en bit började det bli fler. På ett ställe hittade vi 13 gentianor. Inte illa med tanke på att jag kanske har sett tre exemplar totalt tidigare i mitt liv. Sen fortsatte det! Vi räknade och räknade. Vi kom till 59 stycken på en 4 meters sträcka på ett ställe – och trodde knappt det var sant. Vi som letat så noga utan att hitta något tidigare. Sen kom det verkliga genombrottet, när vägen sväng-

Fältgentiana. Foto: Inga-Greta Andersson

de mot väster. Vi räknade och räknade, Birgitta nere i diket och jag högre upp mot vägen. Vi kom fram till 701 stycken! Då började jag nästan tröttna när jag tittade framåt och såg att mängden fortsatte. Men det gjorde inte Birgitta! Vilken fantastisk uthållighet - och hon lyckades få med mig också. Vi räknade till 1310 stycken på en sträcka av 36 meter och efter det fortsatte vi med att göra överslag på resten. Hon kom fram till att det var minst 5000 fältgentianor där.

Vägbanken hade en skarp kant på vissa ställen så att vi uppfattade det som att den var hyvlad för en tid sedan. Så fantastisk att upptäcka att en ”markbered-

ning” på det viset till och med kan gynna en väldigt sällsynt art. Om man istället lägger på grus på vägen blir det för svårt för fröbanken att kunna tränga upp.

Vi fortsatte att gå längs vägen och förutom vildlin *Linum catharticum*, som vi såg en hel del av, så fanns brunklöver *Trifolium spadiceum*, tre månlåsbräknar *Botrychium lunaria* tätt tillsammans och en skogsklocka *Campanula cervicaria* nordväst om Acksjön, i vägkorsning norr om Nybo, som man inte tidigare sett där, så vitt vi vet. Det blev en fantastisk dag! Det ska bli trevligt nästa år att återkomma lite tidigare, när allt är i blom. Det blir ett härligt utflyktsmål!

Korta rapporter

Skogsrör *Calamagrostis chalybaea* ny-gammal för Hälsingland

Vi har länge haft skogsrör i tankarna när vi har botaniserat i Ytterhogdal och Ramsjö, men inte hittat arten. Vi har inte heller varit medvetna om att den redan var funnen i landskapet. Vid Beata Paszkos (Krakow) genomgång av herbariet på Riksmuseet dök skogsrör dock upp, insamlad i Ytterhogdal 26 sept. 1901 av Magnus Östman. Han hade kallat den *C. obtusata*, som är en synonym till *C. chalybaea*. Ytterhogdal tillhör Hälsingland men inte Gävleborgs län. Församlingen ligger i Härjedalens kommun i Jämtlands län.

Arnold Larsson och Anders Delin

Sötgräset på Bondarvsvallsberget nedbetat av sorkar

Vi har tidigare rapporterat från sötgräslokalen *Cinna latifolia* på nordsidan av Bondarvsvallsberget, mellan koordinaterna 683911 150991 och 683904 150984 (VÄX 3/07, sid. 3-4 och 1/10, sid. 38). Avsikten är att följa populationens utveckling när hyggesvegetationen sluter sig och ungskogen kommer upp.

Provrutin inventerades åter den 14 sept. 2010. Björkarna nådde till manshöjd, hallonen till brösthöjd. Märkligt nog saknades gräs. Vi sökte länge förgäves efter både brunrör *Calamagrostis purpurea*, hässlebrodd *Milium effusum* och sötgräs. Björk- *Betula* sp. och hal-lonsnåren *Rubus idaeus* var inte så täta

att det saknades utrymme för gräs. Vissa andra arter fanns i mellanrummen, som älggräs *Filipendula ulmaria*, lite humleblomster *Geum rivale* och många stora kärstistelrosetter *Cirsium palustre*. Där fanns också ytor med låg växtlighet där små nya plantor av amerikansk dunört *Epilobium adenocaulon* och flädervänderot *Valeriana sambucifolia* dominerade. Inget gullris *Solidago virgaurea* sågs (som dominerade hygget år 2007). På många ställen låg drivor av fjolårsgräs. Många grästuvor var tydligt betade, liksom även amerikansk dunört och kanske vänderot och en liten sälgbuske som saknade bark nertill. Det fanns många sorkbon och sorkgångar och högar av sorkspillning. Uppenbarligen hade allt fårskt gräs ätits upp av sorkar.

Vi återfann majoriteten av fjolårets med snitsel markerade sötgräsplantor, men de var avbetade, många av dem till synes döda. Efter ett par timmars letande hade vi hittat två plantor, vardera med ett strå, som hade blommat 2010. Den ena växte på marken, den andra stod mellan klena rotben på kanten av en avverkningstubbe, 1 m över bäcken. Det verkade som om sorkarna inte hade hittat dit upp. Detta ska jämföras med fjolårets antal blommande strån, som var 998 st. Vid mycket noggrann granskning av markytan fann vi på många ställen plantor med två stycken en centimeter långa gräsblad. Dessa plantor hade kvarsitande tomfjäll vid rothalsen. Tomfjällen satt tillsammans i vinkel som på mogna småax i en sötgräsvippa. Uppenbarligen var dessa gräsplantor sötgräs.

Den nästan totala avsaknaden av gräsplantor inom undersökningsområdet och även längs en traktorväg över hygget kontrasterade starkt mot gräsens utveckling på andra ställen. Gräset var

grönt i diket nedanför hygget och på de flesta andra ställen som besöktes samma dag. Å andra sidan var gräs och vårfryle *Luzula pilosa* kraftigt betade på brandfältet på Stor-Kölhöjden i Hassela, som besöktes några dagar senare.

Bland sorkarna är det framför allt åkersorken som äter gräs (Ericson, Lars 1977: The influence of voles and lemmings on the vegetation in a coniferous forest during a 4-year period in northern Sweden. *Wahlenbergia* Vol. 4, Umeå).
Anders Delin och Eva Olsson

Violgubbe – *Gomphus clavatus* vid Kakängssundet norr om Hyttön.

1 ex hittades i barrskog när Sveriges Mykologiska Förening var på utflykt.
Inga-Greta Andersson

Vitgul flugsvamp *Amanita citrina* i Söderhamns kommun

Jag har tidigare funnit vitgul flugsvamp på två lokaler i Söderhamn. På en av dessa lokaler, vid Vadtjärn 6797529 1570918, har den kommit upp i stort sett varje år sedan 1988. På den andra lokalen Lynäs 6791626 1553948 fann jag den 2006. Året efter avverkades skogen på platsen, varför den ej funnits där sedan. I år har jag funnit vitgul flugsvamp på ytterligare två lokaler vid Bergviken 6789030 1552434 och Sunnäs 6777880 1572190, på varje lokal med ett stort antal fruktkroppar. Den är enligt litteraturen allmän i Sydsverige men sällsynt norröver. Har denna troligen värmekrävande art blivit mer vanlig här uppe? Växer mest med bok och ek, men häruppe med tall. Tre av lokalerna, alla utom den i Lynäs, har varit vid sjöstrand.

Anita Östlund

Alla medlemmar och andra intresserade
inbjuds till Årsmöte

Gävleborgs Botaniska Sällskap

Söndag 27 mars 2011 kl. 13.00

Studiefrämjandets lokal
N Köpmangatan 12A Gävle

Det finns en parkering alldeles
intill lokalen på Köpmangatan

Program

Kl. 13.00 Årsmötesförhandlingar

Ca kl. 14.00 Föredrag

Mot en Gästrikeflora Peter Ståhl

Gemensamt fika

Har du frågor om mötet kan du ringa
Ove Lennström, 026. 62 34 75, 070. 349 09 28

VÄLKOMMEN!

Styrelsen

Innehåll

- 3 Odling av vilda växter för botaniska studier – del 2
Anders Delin
- 10 Slätter på ängslika områden
Göran Vesslén
- 13 Svampveckan i Gysinge
30 aug. – 4 sept. 2010
Erik Sundström
- 14 Bildande av samrådsgrupp för naturvård i Gävleborgs län
Barbro Risberg
- 15 Svedjenäva på före detta svedja?
Anders Delin
- 21 En avvikande binka i Sjuberg i Alfta
Anders Delin
- 26 Hälsinglands kärlväxtflora
Anders Delin, Arnold Larsson och Björn Wannberg
- 27 Fint fynd av ängshavre i Ljusdals kommun
Maj Johansson
- 28 Kärlväxtfynd i Gästrikland 2010
Birgitta Hellström
- 31 Rödlistade arter i Gävleborgs län 2010
Barbro Risberg
- 41 Kalendarium
- 42 Hornsärsv och andra höstfynd i Hudiksvallsfjärden
Mats H.G. Gustafsson
- 43 Medelpads flora
Anders Delin
- 44 Man slår ängen
Anders Delin
- 46 Några botaniska fynd i Hälsingland 2010
Arnold Larsson
- 47 Rättelse Redaktionen
- 48 Fältgentiana *Gentianella campestris* i mängd på vägen till Acksjön, 3 sept. 2010
Inga-Greta Andersson
- 49 Korta rapporter
- 51 Årsmöte

Bildtext: Skogsfru i Trödjemurarna.
Foto: Ellinor Delin